

РУСИНИ

Доктор гоноріс кауза Пряшівської університету, проф. Др. Павел Роберт Маґочій, історик Торонтської університету (всередині), в кругу ректора Пряшівської університету (ПУ) в Пряшові проф. РНДр. Рене Матловіча, ПгД. (вліво) і проректора ПУ і промотора проф. ПгДр. Петра Коні, ПгД., котры П. Р. Маґочієви передали діплом і інсіґнії ПУ. Фотка: В. Падык

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXIII, č. 3 / 2013

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСЬКИЙ ЧАСОПИС

• Оцінений титулом Др. г. к., проф. Др. П. Р. Маґочій (справа) слухать лаудацію доц. ПгДр. А. Плішковой, ПгД., директорки Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету (ПУ) в Пряшові, котра Научній раді ПУ предложила пропозицію на уділіня честного докторату. За столом сидять: проф. ПгДр. М. Портік, ПгД., проректор ПУ, і ректор ПУ проф. РНДр. Р. Матловіч, ПгД.
Фотка: В. Падык

• По промпціях Др. г. к. проф. Др. П. Р. Маґочій (першыи справа) з дакотрыма участниками церемонії пішов положить квітки, які дістав од ґратулантів, к Памятнику А. Духновіча (того року минуло 210 років од ёго народжіння). На фотці справа: ПгДр. О. Глосікова, др. н., доц. ПгДр. А. Плішкова, ПгД., Инж. Д. Кришко, Мгр. В. Падык, к. н., і Мгр. Г. Бескид.

Фотка: МУДр. Є. Жупан (тыж був міджі нима).

Проф. Др. Павел Роберт Маґочій – *Doctor honoris causa*

11. юн 2013 ся став про русиньску научну громаду великым святом. В тот день членови Канадської кралёвской академії наук, професорови Торонтської універзیتی і презідентови Карпаторусиньского научного центра в США – Павлови Робертови МАґОЧІЄВИ Пряшівска універзита уділила честный титул „*Doctor honoris causa*“ (Dr. h. c. – Др. г. к.) в одборі історія. Титулом были оцінены ёго заслуги в розвою сполупрацы міджі Пряшівсков і Торонтсков універзитов, выслідки научной роботы в области історії і культуры народів середній і выходной Европы, враховано карпатыскых Русинів, і в розвою карпаторусиністики. Оцініня му передавав ректор і председа Научной рады Пряшівской універзیتی (ПУ) в Пряшові – проф. РНДр. Рене Матловіч, ПгД., на святочнім засіданю Научной рады ПУ в Дворані Євангелічної колеґії в Пряшові на Главній ул. ч. 137.

Пропозицію на оцініня Научній радї ПУ предложыв Інштїтут русиньского языка і культуры (ІРЯК) ПУ, а Научна рада ПУ ей схвалила на своїм ряднім засіданю 10. децембра 2012. Святочный акт передаваня честного титулу, промоції ся одбыли за участы членів Научной рады ПУ, Академічного сенату ПУ, научно-педагогічных робітників ПУ, але і вызначных особностей науки, культуры, сполоченьского і церьковного жывота зо Словакії і зо загранича – з України, Польщі, США. Міджі позваныма гостями были і дакотры активісты русиньского руху, з котрыма проф. Маґочій довгы рокы сполупрацовав. Промоції ся одбыли по час 4. річника Міджінародной літнїей школы русиньского языка і культуры на ПУ – *Studium Carpato-Ruthenorum 2013*, котра є єднов з активіт, зафіксованов у Меморандумі о взаємній сполупраці міджі Пряшівсков універзитов і Торонтсков універзитов, підписанім у Торонтї 22. октобра 2012. Вдяка славностній церемонії передаваня честного титулу якраз в тім терміні, підвышывся – нелем в рамках ПУ – кредит проф. Маґочія, учителя історії карпатыскых Русинів на літнїей школі, але і Інштїтуту русиньского языка і культуры як єдиной інштїтуції такого характеру у світі, реалізуючой такый міджінародный проект, яким є *Studium Carpato-Ruthenorum*.

Проґрам святочного засіданя Научной рады ПУ ся складав з дакількох частей. Отворив го проректор ПУ проф. ПгДр. Мілан Портїк, ПгД., який привітав участників і вів цілый святочный акт промоцій. З вступным приговором выступив ректор ПУ проф. РНДр. Рене Матловіч, ПгД., який коротко представив кандидата. По нім директорка ІРЯК ПУ доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД., прочітала „*Laudatio*“ (славностный похвалный прослов), в якім здоводнила предложія пропозиції на уділіня честного докторату кандидатови. Наслідовало читаня в латиньскім языку промочной формулы на зложія академічної присягы в інтерпретації промотора проф. ПгДр. Петра Коні, ПгД., проректора ПУ, і наконець зложія присягы нового честного доктора ПУ – П. Р.

Обсяг

Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК: *Проф. Др. Павел Роберт Маґочій – Doctor honoris causa*
1. – 6. стор.

Мгр. Валерій ПАДЯК,
к. н.: *Русиньскым школам – 10 років, хоць Україна Русинів ігнорує!*
6. – 8. стор.

ПгДр. Миколай КСЕНЯК: *Мату у творах Марії Мальцовской (2.)*
9. – 14. стор.

Мілан ҐАЙ: *Буківський монастырь*
14. – 18. стор.

Марія ҐИРОВА: *Єдны роблять, другы га-мують*
19. – 20. стор.

Jan MAKSIMJUK:
Pisanie po podlasku
21. – 22. стор.

Проф. РНДр. Йозеф ТЕРЕК, к. н.: *Єрихо – найстарше неперерывно заселене місто*
23. – 24. стор.

THE CARPATHO-RUSYN AMERICANS

Introductory Essay by Daniel Patrick Moynihan

• Павел Роберт Маґочій: Карпаторусиньскы Америчане
(New York – Philadelphia : Chelsea House Publishers, 1989)

Маґочія, якому промотор передав академічны інсіґнії а ректор діплом. Наслідно честный доктор ся підписав до матрічної книги, при- яв першу ґратулацію од ректора ПУ і выступив з прословом, обсягом котрого были актуалны теми, резонуючі а часто і комплікуючі жывот людей в академічных кругах, а то без огляду на штат ці континент.

Павел Роберт Маґочій ся народив 26. януара 1945 в місті Енґлвуд, штаті Нью Джерзі (США). Є визначным професором історії, україністичных і карпаторусиністичных штудій. Є автором і еді- тором многих публікацій о історії і культурі цен- тральной і выходной Европы, главно України і карпатських Русинів. Штудовав історію і модер- ну европску історію на *Rutgers University* (В. А., 1966; М. А., 1967), *Princeton University* (М. А. 1969, Ph.D., 1972, тема: *Розвой народного усвідомлі- ня на Підкарпатській Русі*), і *Harvard University* (*Society of Fellows*, 1976). В році 1969 абсолвовав Школу славістичных штудій на Універзіті Карловії у Празі а в роках 1973 – 1974 Школу мадярьско- го языка і культуры на Універзіті Лайоша Кошута в Дебреціні. Окрем анґліцького языка активно знає языки: французький, німецький, український, чеський і русиньський, пасівно – російський, словацький, польський і мадярьський.

П. Р. Маґочій є професором на кате- дрі історії, катедрі політичных наук і є

ведучім катедры україністичных штудій Торонть- ской універзіты. Праві як з ведучім споминаной катедры єм у Торонті в році 1987 зробив з ним ін- тервю про українскы новинкы „*Нове життя*“, де єм тогды був редактором. Так ся мі здасть, як ся говорить, же впали сьме собі до ока, і од тогды зачало наше приятельство. Тогды як українському редакторови мі Боб, як го звать близкы люде і при- ятелі, в даякых вопросах україинства одкрыв очі. Потім сьме ся довше не віділи, аж 22. – 23. марца 1991, коли в Міджілабірцях было I. засіданя Світо- вого конґресу Русинів (СКР). Він тогды був у ролі члена Світой рады Русинів (СРР) як выконного орґану СКР за Русинів Северной Америки, а я як український редактор – з пробуженов русиньсков орьентаціов, в чім мать свою заслугу і Боб. Потім сьме ся стрічали частіше: справила двараз до рока, главно на засіданях СРР і СКР – він як член і председа СРР, я як выконный таёмник і предсе- да СРР. І так роками наше приятельство міцніло, аж сьме пришли до такого штадія, же сьме по- стерегли, же роздумуєме о дакотрых проблемах і темах єднако: лем што зачала наша сполочна дебата, єден уж доререду знав, што хоче повісти тот другий...

Але вернийме ся к оціненому ученому – бада- телєви, Маґочієви, який є узнаваным одборником про тоты научны одборы: *Історія выходной і цен- тральной Европы, Націоналізм, Історія України, Славянська і выходоевропска імміґрація в США, Капаторусиньскы штудії*.

Научну карьєру проф. Маґочія репрезентує біб- ліоґрафія, яку творить понад 715 публікацій, з того 41 книжных (попозерай: **Paul Robert Magocsi: *A Bibliography 1964 – 2011***, University of Toronto, 2011), з таких научных дісціплін – історія, бібліо- ґрафія, языкознательство, картоґрафія, політичны науки і іншы, котры мож розділити до трех фаз єго діятельства.

Перша фаза ся датує до 70-ых років 20. стороча. Є фазов високошкольских штудій на престижных америцьких універзітах. В тых ро- ках робив докторат на Прінстонській універзіті, де го здобыв у році 1972, пізніше перешов на Гар- вардську універзіту, де ся став рядным молодшым членом престижного научного общества „*Society of Fellows*“ (1973 – 1976), став ся самостатным научным робітником Українського бадательско- го інштитуту, ведучім видавателєм Гарвардской едіції україністичных штудій і членом едічної рады Гарвардской енциклопедії америцьких етнічных ґруп. В тім часі свого формованя П. Р. Маґочій робив на вшыткых домінантных темах і жанрах, котры ся пізніше мали стати призначныма про єго научну творчость.

Друга фаза ся зачала в році 1980 у звязи з ёго установлїнем до функції ведучого катедры україністичных штудій Торонтської універзїты і роботов над темами з области україністичных штудій, главно історії України.

Події в Европі, главно революція в році 1989, сворили условія про третю фазу, котра ся визначає ёго діятельством як директора Онтарійского мултікультурного общества про історію (1990 – 1997), де зробив проєкт і став ся главным редактором 1500-сторінковий **Енциклопедії народів Канады** (*Encyclopedia of Canada's Peoples*, 1999) і веце ся зачав займатися тематиком карпатських Русинів.

Каждя з тых фаз ся визначовала выразным наростом ёго научной продукції і каждая фаза є сучасно выразом якостных змін. Наприклад, в першій фазі приправив мапы про **Гарвардську енциклопедію америцьких етнічных груп**, в другій фазі створив першый комплексный історичный атлас України, а в третій фазі історичный атлас цілой, барз комплікованой выходной і середній Европы од року 500 нашой еры аж по сучасность, враховано вшыткых країн і народів, жыючих од Балтіку по Середньому моря.

Проф. Маґочій зачав собі будувати репутацію в научній громаді почас свого гарвардсько-

го періоду. Може першов векшов роботов, котра заінтересовала, був ёго історіографічний путёводитель по Підкарпатській Русі, опублікований у **Австрійским історичним алманаху** (*An Historiographical Guide to Subcarpathian Rus'*, Houston, Texas, 1973 – 1974), за котрый дістав Премію Америцькой асоціації про штудії мадярської історії. Зато, же мав близке і пряме одношіня к Русинам, їх языку, культурії, традиціям, а то посередництвом своєї небогой жены Марії (родженой Чувановой, із Вышній Яблінкы, окр. Гуменне), в тім періоді видав і присвятив своїй старшій дівці Сінді дві языково одлишны верзії популярного приручника **Бісідуйме по-руськы** (*Let's Speak Rusyn*, Englewood, N. J., 1976, 1978, 1989), котры ся дочекали многих перевыдань і сіґналізували ёго інтерес о розвоі літературного языка Русинів. Найвызначнішов публикаціов з того періоду ся стала **Формованя народной ідентиты: Підкарпатська Русь, 1848 – 1948** (*The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848 – 1948*, Cambridge, Mass. And London, England, 1978, 1979).

В році 1980 проф. Маґочій був установлений за ведучого новоствореной катедры україністичных штудій на Торонтській універзїті. У *торонтським* періоді опубліковав роботу типу історіографічного путёводителя по Галічі (***Galicja: A Historical Survey and Bibliographic Guide***, Toronto, Buffalo, and London, England, 1983, 1990), за котру здобув Ценкову премію Гарвардської універзїты за найліпшу бібліографію, котра ся стала неоддумным помічником про вшыткых студентів україністики і юдаїстики в централній Европі. В тім часі зорґанізував і научну конференцію о вызначнім греко-католицьким митрополитови Андрієви Шептицьким, причім зборник статей, выданий з той конференції, є єднов із найліпшых работ о даній проблематїці (***Morality and Reality: The Life and Times of Andrei Sheptytskyi***, Edmonton, 1989).

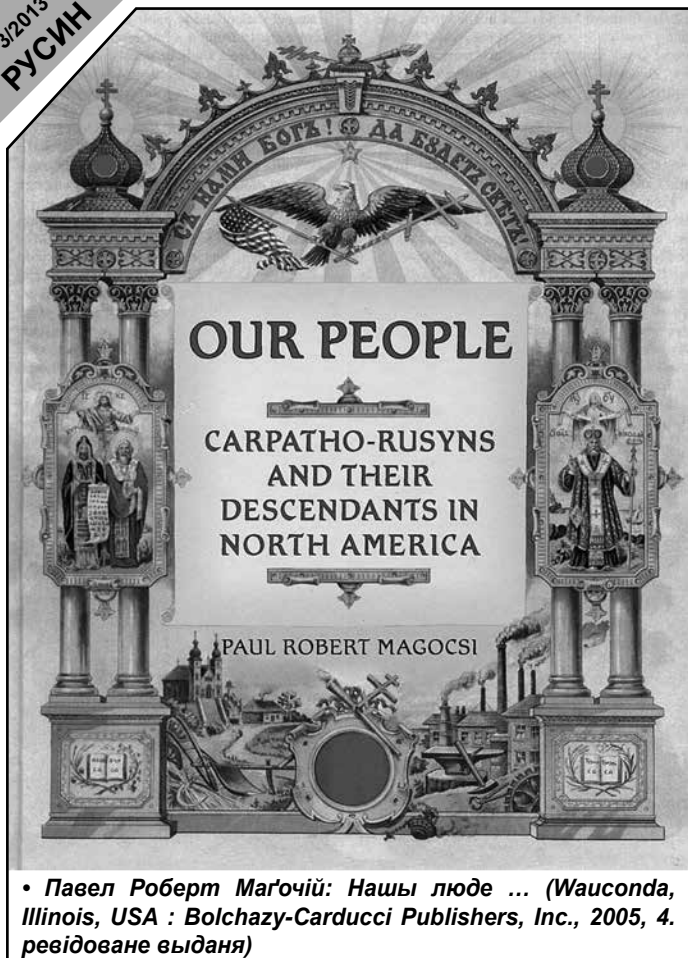
Продовжовав у писаню публикацій о карпатських Русинах, причім створив штири едіції репрезентативной історії Русинів у Северній Америці під назвов ***Наш народ*** (*Our People*, Toronto, 1984, 1985, 1994, 2005) і зачав выдавати монументалну „народну бібліографію“ ***Carpatho-Rusyn Studies: An Annotated Bibliography, 1975 – 2009, 5. vols.*** (New York, 1988 – 2012). В тых роках зачали ёго етнічны штудії здобувати североамерицьку перспективу, то значить, же загорнув до свого зорного поля і Канаду. В **третім періоді** проф. Маґочій опубліковав дакілько векшых работ, враховано 900-сторінковий ***Історії України*** (*A History of Ukraine*, Toronto and Seattle, 1996, 2010). Публикаціями першорядой важности ся стали: ***Історичный атлас середній***

Павел Роберт МАґОЧІЙ
РУСИНЫ НА СЛОВЕНСЬКУ

Paul Robert MAGOCSI
RUSÍNI NA SLOVENSKU

• Павел Роберт Маґочій: Русины на Словеньску (Пряшіє : Русиньска оброда, 1994)

• Павел Роберт Маґочій: *Нашы люде ... (Wauconda, Illinois, USA : Bolchazy-Carducci Publishers, Inc., 2005, 4. ревідоване видання)*

Європы (*Historical Atlas of Central Europe*, Seattle and Toronto, 1993, 1995) і *Енциклопедія історії і культури Русинів (Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Toronto, 2002, 2005, 2010), котра є про нас Русинів єднов з найважніших, які коли были выданы о Русинах.

В перегляді надміру продуктивної кар'єри проф. Маґочія треба споманити дві риси: теми, о котрых пише, і жанры, які преферує. Централным пунктом ёго інтересу є єднозначно вопрос народно-їдентити выходных Славян у карпатській області. Окреме цінна є ёго многогранна робота о карпатських Русинах, но барз хосенным приносом є ёго історія Українців у Галічі (*The Roots of Ukrainian Nationalism: Galicia as Ukraine's Piedmont*, Toronto, 2002).

Проф. Маґочій як визначный і узнаваний ученый в області історії середній і выходной Европы своєв научных работов выразно припоміг і все припомагать оживліню інтересу о історію і сучасность єдного з автохтонных народів середній і выходной Европы – карпатських Русинів, котры в Словацькій републіці жыють на території северовыходной Словакії. Тов проблематиков ся занимає 45 років, почас котрых на своїм робочім місцю – Торонтській універзиті в Канаді выбудовав унікатну *Карпа-*

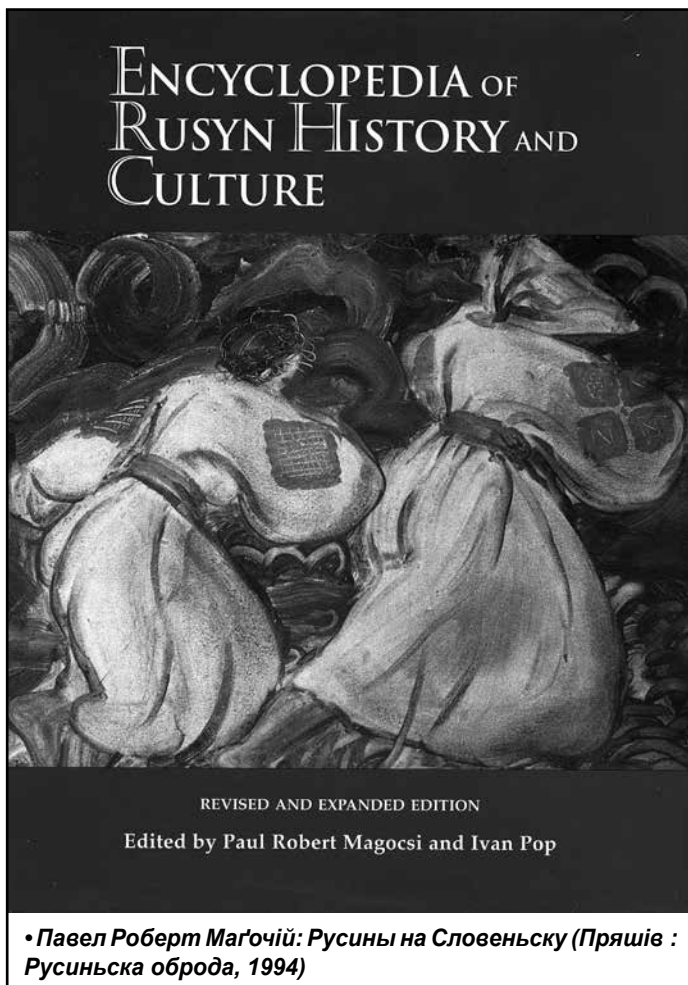
торусиньску бібліотеку. В ній сохраниять приближно 15 тисяч книжок і різних періодік. Бібліотеку такого заміряня, обсягу і розсягу не найдеме нігде інде на світі. Зато є логічне, же праві тотя книжниця є в зорнім полю ученых, котры ся занимають данов проблематиков – як з Европы, так і з Америки. До днешніх днів проф. Маґочій доволив многим з них, конкретно і ученым з Пряшівской універзиты, штудовати тоту літературу як штіпендістам різних надацій, обществ ці фондів. З цілём розвинути векшый інтерес о штудії карпаторусиньской проблематікы, в році 2001 ініціював у Канаді vznik *Фонду Штефана Чепы про карпаторусиньскы штудії при Торонтській універзиті*, котрый помагать ученым з Европы і Америки штудовати тоту научну дісціпліну на высокій уровни – вдяка **3-місячній научній стажі і штіпендії зо спомянутого фонду**. Дотеперь тоту стаж абсолвовало 10 ученых з Европы, з того половина была з Пряшівской універзиты а двоє конкретно з Інштитуту русиньского языка і культуры ПУ. В році 1988, по взнику Інштитуту народностных штудій і чужжих языків на Пряшівській універзиті, проф. Маґочій вирішив часть своєї цінной збірки (приближно 700 титулів) подаровати Пряшівській універзиті на штудійны цілі про штудентів русиньского языка і літературы і научно-педагогічных робітників універзиты, які ся занимають тов проблематиков, главно але про розвой карпаторусиністікы в єй домовині. Частєв того цінного дару суть взацны мікрофільмы періодік з років 1848 – 1939, котры ся стали визначным помічником при навчаню і штудіях історії, культуры, русиньского языкового вопросу і народно-їдентіфікачного процесу Русинів у карпатській ареалі середнєвыходной Европы і в Северній Америці.

За свою научну роботу проф. Маґочій дістав много оцінінь і титулів од різних універзит і научных обществ. Він, окрем іншого, був рядным молодшым членом Научного общества Гарвардской універзиты (*Society of Fellows*, 1973 – 1976), був оцінений Вырочнов цінов Гарвардской універзиты за найліпшу штудію в українській бібліографії (1982, 1987), титулом рядного члена Академії гуманітних і сполоченьскых наук Канадской кралєвской академії, титулом рядного члена, академіка Міджінародной славянської академії наук в Києві (1998), титулом гостючого науковця Макс-Планковой універзиты про соціалну антропологію в Галле в Німецьку (2001, 2002, 2003, 2006, 2010), Рядного члена Научного общества Т. Шевченка в Канаді (2007) і многих інших.

З ёго одборных активіт треба увести: є президентом Карпаторусиньского научного центра в США, конзултантом влады Канады у вопросах

мультикультуралізму, консультантом Секретаріату про христіанський екуменізм Ватікану, членом Вибору про бібліографію і документацію Америцького общества про розвиток славістики, консультантом Штатістичного уряду Канады, членом Комісії директора Мультикультурного історичного общества Онтарія, консультантом Штатістичного уряду США в області поводу і етнічних категорій, і многих далшых, наприклад, в рамках Торонтьской універзیتی, де є членом Центра про европскы, російскы і евразійскы штудії, Вибору про словацькы штудії, Вибору етнічных професорів Імміграчных і плуралістичных штудій і др.

В рамках карпаторусиністичных штудій і сполоченьско-культурных активіт карпатыскых Русинів споєных із регіоном северовыходной Словакії і історичной Карпатыской Руси є активным членом: порадного збору Світової академії русиньской культуры за Северну Америку (з центром у Торонті), міжнародного приправного вибору *Studium Carpato-Ruthenorum* – Міжнародной літнєй школы русиньского языка і культуры на Пряшівській універзіті в Пряшові і професором історії на тій школі, Научной і одборной рады СНМ – Музею русиньской культуры в Пряшові, сполузакладателём Світового конгресу Русинів, був членом Світової рады Русинів за Северну Америку, піз-

ніше председом, в сучасности є честным председом той організації, закладателём Премії за визначне діло про русиньскый народ, закладателём Премії Александра Духновича за русиньску літературу, закладателём Премії св. Кіріла і Мефодія за розвой русиньского языка, закладателём Міжнародного конгресу русиньского языка і ініціатором Научного семінара карпаторусиністики на Пряшівській універзіті, координатором Програму русиньских школ в Закарпатыській області України ...

Кібы не тоты три точки, то продовжовати бы сьме могли дале. Вдяка тому, але главно вдяка выслідкам ёго научной, едічной, культурно-освітнєй, общественной і народно-будительской роботы мож го сміло уж за жывота назвати **Кронікарём минулости і сучасности Русинів і їх Будителём**. Вдяка своїй многогранній і високо професіоналній роботі в многих сферах сполоченьского і научного жывота є особностей, яка ся родить лем раз за десятки років і уж днесь бы мав мати своє честне місце і шырший простор у русиньских і іншоязычных учебниках і публікаціях. **Зато му правом патрить і того нове оцініня Пряшівской універзیتی – Доктор гоноріс кауза, ку котрому му вшыткы ґратулуєме.** А я за себе можу повісти, же в своїм

жывоті ём не стрітив такога ерудова-ного, продуктивнаго і конштруктивнаго ученаго, але притім скромнаго і ґалантнаго чововіка. Высоко собі ціню і ём гордый на то, же Боб нелем же ё моім приятелём за каждой сітуаціі, але приятелём єдыным такой якасті. Так-же, Боб, за Тобов ё тілько зробленаго, же уж бы ёсь міг прыгамовати, главно з оглядом на вік, але

як Ты познам, Ты уж теперь маєш в голові новы ініціатывы, проекты, актывіты ... І зась лем мушу поставіти тры точки, бо знам, же вшытко наплано-ване занедовго буде на світі. Зато своё „Laudatio“ закінчу нашым простым славянськым: **На многая і блага я літа, дорогой приятелю!**

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н., председа Закарпатьскаго абластнаго благочіннаго фонду „Русиньска школа“

Русиньскым школам – 10 років, хоць Україна Русинів іґнорує!

Валерій Падык

РУСИНЬСКА ШКОЛА

відродження народної освіти

Русиньскы народны школы святковали **20. апріля 2013** в мукачовскім Містськім домі културы **10 років** своєї екзістенції в Закарпатьській абласті України. До того юбілею споминаны школы дошли з цінным резултатом: хоць Україна іґнорує русиньску народность (а даколи веде і одкрыту політику русинофобії!) почас десятёх років бесперерывно ся веде процес виховы і навчання русиньской молодежи: **каждорічно в русиньскых класах**

ся учіть **500 – 700** школярів; за тот час ся русиньскый язык учіло понад тры тисяч школярів, яких учіло півстовкы учітелів. В сучасности в абласті фунґують **23** школы, хоць в окремых роках їх было значно веце – аж **40!**

У програмі святкованя было дакілько акцій: презентація 4 книжковых выдань, выставка портретів вызначных діятелів русиньской історії і културы автора Василя Скакандія, Народнаго художника України, оцініня найліпшых актывістів русиньскых школ і освіти в русиньскім языку памятнымя плакетамы Св. Кіріла і Мефодія за розвой русиньского языка, і концерт фолклорных колектывів русиньскых школ.

На свято до Мукачова пришли вызначны заграничны гості – зо США, Канады, Мадярьска і Словакії. Міджі нима были: **Штефан Чеп** – філантроп русиньского походжіня, знамый бізнісмен і меценаш русиньскых школ; **Павел Роберт Маґочій** – професор Торонтської універзіты, член Канадської кралёвской академії наук, координатор Програму русиньской освіти на Україні; **Михаїл Капраль** – професор катедры української і русиньской філології Нїредьгазьской высшой школы; **Славко Гиряк** – упновомоченый представитель Карпаторусиньского конзорція Северной Америки у Світовій радї Русинів.

Поздравы на адресу русиньскых школ послали: **Штефан Молдован** (Оттава, Канада) – еден із першых спонзорів русиньскых школ у Закарпатьській абласті України, віцепрезідент сильной североамерицькой корпорації в абласті атомовой енерґетікы, родак із

Надія Печора

РУСИНСЬКИЙ ЯЗЫК

1-3.

Свалявы; **Анна Плішкова** – директорка Інституту русинського язика і культури Пряшівської універзити (Словакія), **Александр Зозуляк** – основатель русинської журналістики на Словакії, многорічний шефредактор пряшівських періодик *Русин* і *Народны новинки*.

На святі взяли участь і інші визначні гості: патріарха русинського руху в Україні, председа ужгородського Общества підкарпатських Русинів **Юрій Думнич** зо женов, Народный художник України, лавреат Премії Т. Шевченка **Володимир Микита**, русинський писателі **Володимир Танчинець** і **Василь Матола**; події здокументувала спеціальна корешпонтентка лемківського інтернетового радіа *Лем-FM* (Польща – Івано-Франківск) **Анна Кирпан** і редакторка телевізної релації *Русинська родина* каналу *Тиса* **Віра Кобулей**. (Чекало ся, же на русинське свято завітають: приматор Мукачова **Золтан Лендел** або ёго заступця **Михайло Лабош**, але позваня ігнорували).

Святочный концерт на сцені мукачовського Міського дому культури, який тырвав понад дві години, представив півстовкы молодых інтерпретів народных співанок і декламаторів русинської поезії і мав значный успіх у позерателів. Векшына участников –

лавреаты минулорічных фестивалів русинських співанок Червена ружочка і Конкурзів у декламації А. Духновіча: **Мірослава Микулинець**, **Інна Голод**, **Валерія Купець**, **Яніна Гарапко**, **Марія Тичковська**, **Елвіра Пстига**, **Николетта Ланё**, **Надія Лазарь**, **Татяна Черничко**, **Мірослава Бровді**, **Каріна Бичкова**, **Анна Михайлова**, **Александр Цібере**, **Крістіна Мишанич**, **Вікторія Пфайфер**, **Олеся Поп**, **Лариса Лазарь**, **Євгенія Кобаль**, **Аліса Задирака**. До памяти ся врыло прекрасне выступління фолклорного ансамблю школы села Ільниця (ведуча **Антоніна Попович**). Окрасов вечора было выступління ансамблю *Бабчина співаночка* з Чинадієва-Грабівницї, який діє під веджінём народной русинської співачкы **Ольги Прокоп** (концертмайстерка **Татяна Гецко**).

На сцені презентували ся одразу штири праві выданы книжки, котры вшиткы мають безпосередне одношіня до возроджіня русинської освіти на Підкарпатській Русі. Перша – учебник „*Русинський язык про 1. – 3. цвіт про русинські школы пятьрічної сістемы народной освіти*“ (автор – **Надія Печора**, учителька русинської школы у селі Макарёво). Друга – читанка „*Літературный кошичок*“

Валерій Падык

ЛІТЕРАТУРНЫЙ
КОШИЧОК

Читанка

2-3

про 2. – 3. цвіт про русинські школы п'ятьрічної системи народної освіти“ (зоставитель – Валерій Падяк, кандидат наук, учитель Інституту русинського языка і культури Пряшівської універзیتی). Третя – споґмины „Шлях до успіху“ (автор – Штефан Молдован, єден із першых спонзорів русинських шкіл). А наконець четверта – історичный нарис „Русинська школа: Відродження народної освіти“ (автор – Валерій Падяк, к. н.).

Протаґоністками святкованя в домі культури того дня были русинські учителькы. То вдяка ним в сучасности в Закарпатській області України русинські школы фунґують у шестёх з тринадцятёх районів Закарпатя: у Великоберезнянськім, Іршавськім, Мукачовськім, Тячівськім, Ужгородськім і Хустськім. Школы фунґують у таких містах і центровых селах, як Мукачево при ЗОШ № 4 (Марія Лендел), при ЗОШ № 6 (Анна Похилець), при ЗОШ № 20 (Віра Яцура), Великий Березный (Оксана Шелепець), Буштино (Анна Свид, Галина Серюга), у Чинадїєві-Грабівницї (Наталія Халявка). Добрї фунґують школы у селах: Малий Березный (Любов Голованенко, Любо́в Халахан), Ільниця (Марія Бойко, Антонїна Попович), Осїй (Марія Маґурьска), Лалово (Ольга Бонкало), Бобовище (Марія

Данашовска), Макарёво (Надія Печора, Марія Попович), Верхній Коропечь (Надія Калінич, Наталія Цїбере), Золотарёво (Наталія Гайдур), Малий Раковець (Яна Безега), Руськы Комаровці (Вікторія Грабовска), Станово (Марія Делеган), Барбово (Анна Сїдей).

Почас святкованя вшыткы учителькы русинських школ были оцінены діпломами і красныма дарунками, якы їм славностно передали Штефан Чапа і Павел Роберт Маґочій.

Кулмінаціов вечора было передаваня памятных оцінінь найліпшым учителям. За успішну роботу при 10-річнім юбілею возроджїня русинських народных школ Преміов св. Кіріла і Мефодія за розвиток русинського языка были оцінены: учителька Макарівської школы **Надія Печора** (за написаня учебника „Русинський язык“) і видаватель, председа Закарпатського областного благочінного фонду „Русинська школа“ **Валерій Падяк** (за приправу серії русинськоязычных выдань і написаня учебника „Літературный кошичок: Читанка“).

Свято ся выдарило! Русинські школы зась указали свою жывотаспособность. Народна освіта ся стала реалным фактом русинського возроджїня.

(З українського языка перетлумачів: А. З.)

• Презентація найновшых книжок із Выдавательства В. Падяка в Ужгородї на сценї мукачовского Міського дому культури, з того двох учебників: „Русинський язык 1. – 3.“ Н. Печоры і „Літературный кошичок – Читанка 2. – 3.“ В. Падяка, авторы (всерединї) за котры, як і за активну роботу про русинські народны школы были оцінены Преміов св. Кіріла і Мефодія за розвиток русинського языка і діпломами, котры їм передали (першый справа) спонзор русинських школ на Підкарпатю Ш. Чапа і координатор Проґраму русинської освіти на Україні (першый зліва) проф. Др. П. Р. Маґочій. Фото: В. Муха

Мати у творах М. Мальцовской

(Закінчення з Русина ч. 3 / 2012.)

Мама і сполунаживаня з природов

Авторка ся снажить події новел, переживаня персонажів згармонізувати із ставом природи. Таким способом росшырює простор зобразованого і зміцнює переживаня і давать дії або переживаню певніший одтінок. Часто вдяка такому методу росшырює дімензії переживань, їх фаребность. Уведу приклад художнёй дісгармонії природи зо ставом авторчиной души. В книжці *Манна і оскомина* мокрый і слотавый апріль ся пробуджать, сонце уж одогнало зимушній сон, привело потячі співы, но авторчине сердце не реагує на зміны природи, а кідь, так неадекватно – краса природи, оживлёваня природи перед ей пером уникать, або лем сухо є спомянута; без того, жебы тепло яри впустила до свого сердца. Краса ярнёй природи ся заставить на стыку ей розуму і емоцій. А нелем краса природи, заставить ся і краса людського живота. То зато, же авторка по місячній одлуці ся вертать з міста до родного села ку хворым родічам, а ей сердце є повне болю і страху, ці іщі найде родічів живых, ці ся дожыють завтрашнёго дня. Ту природа не підпорує авторку, не повзбуджує ю. Природа є ту пасівна, не комунікує з діючіма особами, не мобілізує їх сили к добрым skutкам.

Шпеціфічну функцію грає планка (MiO, 61), котра подля росповіді бабки Гані своїй внучці, по многих ей скламаннях і періпетіях в животі спознала Осифа Поточняка коло планки, котра росла недалеко водоспаду. Они, бабка і Осиф, як уж то в животі ходять, і кідь были постаршы, ся до себе залюбили і зачали ведно жыти. Тоту планку Осиф пересади к їх обыстю. А планка – хоць была зима – ся му шумно одвдячила – росцвила. Кідь ся бабка тому чудовала, Осиф того диво природи прияв як штось нормалне:

„Зима, но і што? Пришло на ню квітнутя, та квітне.“ (MiO, 80)

Но подля бабки квітнутя планки было знамено. Бабка – хоць уж мала свої роки – была в тяжи.

Ту є природа (планка) і знамено, і выняток із законів природи, і опора про родину, і прояв взаємной почливости жытелів обыстя к планці, котра є ту хранена і може спокійно рости, квітнути вдяка доброму сполунаживаню. Ту видиме згуду, порозуміння і підпору природи і людей. Може зато така симбіоза, же їх живот є тяжкий, повный старости, проблемів і барьер.

Думам, же найвызначніше посланя природи найдеме в епілогу *Манни і оскоminy* (с. 147). Є то ярь зо своїм позітивным впливом на природу, на чоловіка і на розвой людської соцієты, окреме Русинів.

Ту вдяка ярнёму сонцю не є воздух морозом скований, стверднутый, є легший, ємніший про взліт тіла і души. Суть ту квіткы фантастичных фарб і форм, озывають ся зо вшыткых боків оптимістичны співы. Авторка є несподівана – де ся набрало тільки співаків,

не зрахуєш їх; ярній простор є отвореный, і высший, і яснійший. І земля ся зогріла і ся понукать прияти зерно і родити хліб, садовину ... Пробуджать ся природа, тяжобу із себе зошмарив і чоловік, котрый сміло і з обновеныма силами схоснує понуку природи; но авторка з истотов і радостёв постерегла, же така мила і неповторна ярь пришла і к нам, Русинам. Є то ярь неабыяка. Є то про нас ярь возроджуюча. Авторка ей щіро вітать, як наше історічне пробуджіння, як нове выкочіня на путь воскресіння; вітать ю як нову і, може, як неповторну; вітать можность своєв роботов, богатов історіов, духовнов культуров вчленити ся як рівноцінний член до цілоевропской культуры і цивілізації, і так достойно ся обгаїти перед собов, перед предками і світом. Авторка підкреслює, же ярь – ніжну революцію – не смієме промарнити, бо зістанеме без культуры, без школ, без материньского языка ...

Зато авторка наш возродный процес підпорує, жычіть му і нову літературу, новы школы, росквіт театру, далшы успіхы фолклорным колектівам і видавательствам; з цілого сердца підпорує снагы русиньского возроджіння. Цітую: „Є ту ярь ... Ожывать земля – язык свого народу ... В яри свого народу глядам силу, інспірацію про свое слово ...“ Видите, як на маленькім просторі книжки авторка створила красну сімфонію гармонії природи – чоловіка, і нашого народа, і проґнозы ёго вывоя.

В споминаных книжках М. Мальцовской-Парасковой природа жыє в злагоді з ей обывателями. Каждый стром, плод ... западать до богатой флоры, фауны і мать своє місце і значіння про свою екзістенцію і про ествованя остатнёго ростлиного світа. А предсі ся нашла єдна дісгаморнія, котра нарушыла симбіозу. Настало то тогды, коли паробок, котрый жыє і робить в Празі, приніс і посіяв до бескідьской землі чужде і шкодливе насіння і зачав выроснуту зелену траву зловжывати – зачав выробляти дрогу, опіум. Ужывателями дроґ была главно молодеж, а активным ей конзументом ся став і Святько. Кідь того „подниканя“ было обявлено і чужде нещастне зіля заказане, Ілька, Святькова мати, нічнов годинов з мотыков го копала-рубала на такы маленькы кускы, абы з нёго не остав ани корінчік. Злостить ей, же і до ей родного краю принесли таку паскуду. Читатель ту ясно видить, яке одношіня мать авторка к посланю природи і сполунаживаню з чістов непорочнов природов, і як ся снажить традичне сполунаживаня обгаєвати.

Образ мамы і література факту

Ани при образі мамы не можу обыйти літературу факту. Марія Мальцовска живот своїх постав не могла засадити до незнамого простору, до выторгнутого середовища або часу, котры бы не корешпондовали з русиньскыма реаліями. Авторка собі усвідомлює, же правдивость зображеного живота історічны факты укріплюють, потверджу-

ють дії, а літературним персонажам при-
дають векшу вагу і колорит тогдышньому часу.

Література факту докаже вдыхнути поставам в
новелах історичну правду і неоддумну патіну doby.

На основі спознаного і прожытого авторка прихо-
дить к заключіню, же кідь родічі бісідують із своїма дітми
по своєму, кідь в церькви співають по старославянськы
або по русинськы, і родічі „і родина бечалує сі свое
слово“ (Під, 40), потім в родині не вырастуть діти
слабодухы, котры забудуть на своє родне і наслідно
спустнуть, ганьблять ся за своє і, наконець, підда-
дуть ся асімілації. Таких смутных фактів маме дость.
Авторка добрі знать, чом о тім пише і чом ся хвалить
русинськыма авторітами, яким є Янко Піпта (Під, 23),
лікарі Михайло і Юрко Штенёвы, ґалеріста, режісер,
малярь Мірослав Смоляк і Андрій Смоляк ...

Історичнов правдов є і то, же Русины із своїма сусіда-
ми добрі выходили, од никого не вкрали землю, злато;
скоріше навспак, были аж барз скромны. Но покладали
сьме ся за дискримінованых почас окупації в році 1939
(Під, 73), кідь „піркошы“ – малярськы шандарі – час-
то без причіны пронаслідовали наших людей, били,
збытковали ся над Русинами, а не раз ся стало, же і
байонетами атаковали ... (Під, 74) Наслідкы такого те-
рору найвеце падали на плечі мам і сирот.

Не обышла бідных Русинів перша ани друга світова
война. Они выторгли з родин отця, брата, сына ... Многы
з них загынули на чужніні як безменны; войны зніщили
і выпалили цілы села до тла, обывателі многых наших
сел страждали од евакуації (Під, 75, 76) а по войні ся
вертали до зруйнованых сел – без хыж, школ, храму.
Траґедія за траґедіов ся на нас валила, не стигли ся за-
гоїти єдны раны, уж ту были новы, іщі страшнішы. Ав-
торка в книжках указує, же найвекша затягаж тых ката-
строф лежала все на плечах мам і вдов. Они хранили
родину, здобывали хліб, лічили, забезпечовали шматя,
но найтяжше было вылічити раны – смерть дітей (Під,
84), смерть вітця ...

По другій світовій войні авторка як факты споминать
заложенія Українського національного театра в Пряшові
(Під, 91), приставила ся при повойновых контіґентах
(Під, 92, 93), котры были великы, зато ґаздове часто
не могли їх сповнити, наприклад, предписане множе-
ство молока, яець, зерна ... За несповніня контіґентів
ґаздове были пронаслідованы, перзекуваны, напри-
клад, запечатовали їм сыпанець, вырубали фінанчны
покуты, вышмарили дітину із школы ... Авторка гово-
рить і о позітивных новотах по другій світовій войні: вдя-
ка „ненавратным“ пожычкам (Під, 99), глиняны дома із
соломянов стріхов прудко вытискають мурованы дома,
просторны, з етерниковов або бляшанов стріхов, до
сел штат будує асфалтованы драгы, в селах ростуть
новы школы, дома културы, ґайс-лампу або петро-
лейку вытисне електрика. Мінить ся способ живота,
назераня на світ. Уж слободну матірь ніхто не жене
гет з валалу зато, же породила „копылця“, („бонцоля“,
„копырданя“). Є ту і далшыи новыи факт: робота ся
нашла в желізарнях, на польногосподарськым друж-
стві, на ставбах ... Наперек уведженым фактам, не
было то таке ідеалне в наших родинах, быв ту
і одпор проти новотам, наприклад, погляд на
електрифікацію, іщі векшыи на колективіза-

цію польногосподарства ... Змінило ся і думаня людей.
Не нагодов авторка к подіям в августі 1968 уводить:
„Леніне, вставай, бо Брежнев ся зошалів.“ (ЗФ, 95)

Мама і їх великодушность

Роль вітця, дідка в родині бы єм собі доволив стано-
вити, але матери – ні. Одколи ествує повинность мамы
чекати на мужа, кідь ся побере на навщіву, до корчмы,
кідь ся побере до світа на зарібкы? Нелем чекати, но
і переживати страх, ці нашов роботу, нашов у дакого
стріху над голову, уж минув місяць, та чом ся іщі не
озвав, як ся му водить в далекій Белґії, в Аргентынї?

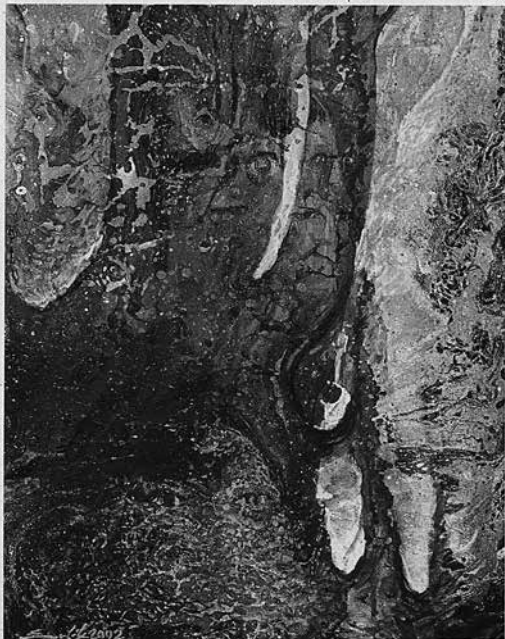
Так чекать і Наця (МіО, 124), і Зузя. А як суть охотны
забыти на свій страх, грозбы, пролляты слызы і
прокльняня, кідь ся верне муж домів; суть охотны не-
лем забыти, но і одпустити. Зробить то і Ілька, хоць із
сына Сватьяка ся стане грубіан, циґанить, краде і на-
плює їй до твари. Яке мусить быти чісте мамине сер-
дце, кідь тото докаже! А як она, мати, докаже змобілізо-
вати свої силы і честь, кідь грозить небезпека ей дітині,
як в такім припадї твердо стоїть за своєв правдов і бра-
нить „зубами-ніхтями“ свою дітину, ей право на живот.
(МіО, 107 – 110)

Жылот нашого краю, наших родин позначіли дві
світовы войны. Многы забыты маюць свої мена, свої
гробы. Но кілько было (і іщі є) незвістных? Хто то зра-
хує? Кілько наших вдов, мам і сирот не нашли (бо го
не маюць) гріб свого няня, брата, сына і не могли на
тім малім фалатку землі помолити ся, квітку положыти,
свічку запалити. Но кілько было і іщі є русинськых мам,
вдов і сирот, котры знали чекати, одпушати; но кілько є
таких, котры і днесь в кутику сердца скрываюць віру, же
Всевышній выслухать їх молитвы і поможе. Таки тіпы
мам стрічае на сторінках книжок М. Мальцовской.
Они і робітны, докажуть терпезливо чекати, одпушати
і вірити. Красно о них пише М. Мальцовска, з узнанєм
і з почливостёв. Дякуєме їй, бо нашы писателі, поеты,
малярі пишуть о геройствах, але о матери, ей болях
жадать ся омного веце, наприклад, о траґедії Токаї-
ка. І там в родинах убитых ціла тяга і відповідность за
далшыи живот родин ся звалили на плечі мам, вдов,
бабкы ... Не нагодов наша авторка підкреслює стару
правду, же наша жена-мати – то три куты в хыжі. Фун-
даментом той правды є факт, же жена-мати мать в сво-
ім сердцю омного веце ласкы і доброты як ненавісти.

Сучасны проблемы мам

По другій світовій войні ся патріархалны родинны
звыкы спохыбнюють, многы зникаюць а новы входять
до жывота помалы, часто суть одсуджованы. Нове на-
зераня на матірь в нашій сполочности є спохыбнёване;
єго удомашнёваня видиме в образі мамы – Ількы в
новелі *Зелена фатаморґана*. В Ільці авторка зосеред-
ила вшытко: гляданя нового, одмітаня нового старшым
поколінєм, зловжываня фалошныма приятельками
... Што ествовало плане, зосыпало ся на Ільку, а ма-
териньского щастя ся їй впало барз мало, а кідь, та
лем тогды, як го на коротку хвілю вкрала про себе. І
то не бестрестно. За свої наівны погляды, нерозважны

МАРІЯ МАЛЬЦОВСКА

MÁRIA MALCOVSKA
RUSINSKE ARABESKY

РУСИНЬСКЫ АРАБЕСКЫ

• Русиньскы арабескы (Выбране) М. Мальцовской,
Пряшів : Русиньска оброда, 2002, 100 сторінок.

скуткы барз дорого платить. Спомяньме: як студентка своїм провокативным здравканём скламала директора інтернату, як високошколачка ся хоче вырівнати фіфлені Ганці і Валіці, як ся снажить своє „сільске назераня на світ“ (ЗФ, 28) змінити і зачне носити „курты сукні“ (ЗФ, 32), а жебы ся їм вырівнала, дала ся наговорити йти до готела і там ся модерно забавити. (ЗФ, 43) Там Ільку чекало несподіваня – „несла ся червенима покровцями (ЗФ, 44), вітають ю пышны богаты столы (ЗФ, 45), музыка ... як у приповідці, як у найкрасшім сні, но трагічне было пробуджіня – пробрала ся у замкнутій комнаті в постели з чуджім хлопом“.

Про Ільку є то зачаток новой етапы жывота, етапы скламаня, смутку і гляданя виходу з матеріалной, моральной і тілесной кризи. Суть то уж скламаня і гляданя мамы. Сучасной мамы. Ніч в готелі мала свої наслідкы – за пару днів Ільку одвезли на операчну салу, дали їй наркозу і выконали мініінтерупцію.

Ільку пронаслідуює песімізм, морална і тілесна пропась, она проклинає свою судьбу, ненавидить цілый світ. Авторка з нёв сочувствує, снажить ся їй помочі. І якбы нагодов в шпыталю жены під спырхов їй назначать, де є новий ціль жывота. Ілька ся такой вирішыла: „Хочу сына! ... Мушу ся захранити од властного гріха, а то так, же ся выкуплю далшов жертвов. А буде то моя дітина. Лем моя!“ (ЗФ, 60) А мы додайме: хочена дітина. Авторка скомбінуює фабулу так, же поможе Ільці новий ціль сповнити: бере ей за руку і путує влаком домів. У влаку сидить Яро, ей даколишній близкий при-

ятель, з важныма замыслами. (ЗФ, 66) Яро ся теперь вертать з грибів з повным кошком буковчків. Спознали ся, слово дало слово, і Яро Ільку одпроваджать через ліс до ей родного валалу. Спомянули собі на щастны молоды роки і ... листяный лісный покровець змінив ся на постіль. „Дві тіла сплынули доведна, як Бог приказав.“ (ЗФ, 69) І був рай. Но уж о хвільку Яро остовпів, кідь му Ілька нечekanо повіла, же уж го не хоче відіти, же ся їй збрывив. (ЗФ, 70) Єй причинінём короткый рай ся мінить на пекло. Чом Ілька таз зразу змінила свій погляд? Є то судьба, або страчатъ розум? Тадь она уж знать, же під сердцём носить Ярову дітину.

Дома Ілька расповіла матери свою модерну ґолґоту: не затаїла, же мала аборт і теперь чекать Ярову дітину. Про матір то був удар! Выбило їй дых. Снажила ся скрыти велике скламаня, внуторну розорваность (ЗФ, 73), болячу правду, же ей дівка курва і же під ей стріхов ся народить копылецъ ... Яка то ганьба і страх і „взыхла собі ... і зопяла руки к молитві“. (ЗФ, 75) Но Ілька дома нашла, в што вірила – нашла опоры в родині.

Хлопец ся народив здоровый. Вшытко мать, што здоровый мать матери. Ілька є щастна: літать на крылах блаженства і фантазії – ей дрібненькый хлопчків вырасте, буде красный, міцный як настоящій богатырь, охранить свою любиму маму перед вшыткым недобрым, застане ся ей перед планыма людми, кідь ся хтось „о ню обтре“ (ЗФ, 81), не дасть ей оскорбити ... (ЗФ, 80) Зідеалізовала першы ёго крокы в школі, недоцінила першы сіґналы змін в ёго характері: ходить часто задуманый, є неслухняный, уж розбив выгяд ... (ЗФ, 85) Ілька не способна признати, же ей „сын зачинать вказовати ріжкы“ (ЗФ, 85), не хоче відіти ґрадацію проявів недісціплінованости і кламств. А Сватко зачинать попивати, од мамы выжадує немалы пінязі, тайно несе до заложні (ЗФ, 87) стародавну куделю, біціґель, продав кросна, перестав ходити до школы ...

Ілька сына просить, перегварять го, але чекать ей лем высміх, ароґанція. На нещастну Ільку надходять галуцінації: перед нёв лежить мертвый Сватко і обвинює ї, же го мучить, чом го породила ... (ЗФ, 90)

Авторка шыковно, продумано вказує ґрадацію скламаня і смутків, котрыма ей честує вытужена дітина, ей зідеалізований Сватко. Яку терпезливость Ілька мусила матери, якы глубоки раны знашати од властной кровли, од сына, до котрого вкладала тількы надії, до рук котрому вкладала своє здравя, щастя і судьбу своей мамы, нянька, знести і вытерпіти, кідь він зачне з Пепіком і камаратами їсти дроґы, котры собі посадили ту, в ей роднім краю, уж і ту в Бескіді, в далекім одсталім кутику републикы. Уж і ту росте тотя пошесть, котра засягла і ей сына. Зато Ілька – так, жебы то нихто не відів (ЗФ, 97) – тне, рубать до конопляного строму, жебы з нёго „ту не зістав ани корінчків“. (ЗФ, 97) Сватко перестав ходити до школы, чекать, коли матери дістане підпору, і такой просить „даяку корунку“. (ЗФ, 98) Пінязі суть про нёго вшытко. Они му забезпечать алкоголь, камаратів, авторіту, дроґы, ціґаретлі зо зеленой травы. Они го осліпили, діріґують ёго жылот. Сватко уж є охотный і здатный зніцті вшытко, што му стоїть як барьера на

пути за пінязми. Він зробить і то, што розум не похопить: уражать матір, наплює їй до твари, зненавидить бабку, дідка, розбивать миски, таніры, погары, выголосить, же „травы“ ся нігда не вздасть, же „зелена“ є ёго фарба надії, ёго фатаморґана. (ЗФ, 111)

Но чом був Святько такый? Де і хто зробив хыбу у выхові? Ілька на то не може прийти, бо хлопец мав вшытко, што і остатні діти. Мати ся старала, жебы му ніч не хыбовало – од шматя, грачок, забавок ...

Ілька собі ламле голову. Допустила ся хыбы тым, же сугласила з інтерупціов? Оправданя мала, бо то бы была дітина народжена з насилства. Або ся допустила хыбы і гріху, кідь по многых роках зволила рай в лісі з Яром? Но чом го потім одогнала? Ведь він ся хотів розвести і жыти з Ільков. Одверьгла Яра, хоць властна мати ю варовала, же сын буде ненавіджений як копылець, а она – як буде жыти без ґазды? (ЗФ, 73) Або тогды зробила хыбу, кідь „была пересвідчена, же сама граво звладне выхову сына і же і природа ей выздоровить од гріху?“ (ЗФ, 78) Не допустили ся родічі хыбы, кідь з Яром была груба а они їй приобіцяли і стріху, і поміч?: „Та де бы-сь ходила? Лем ту зістань ... Няй ся діє вола Божа. Даме на службу, лем бы добрі было.“ (ЗФ, 74)

„Може-м зробила хыбу,“ трапить ся Ілька, „кідь ем шурила Вал до кешені догужваный жмыт папіря?“ (ЗФ, 16) Або з выховной коляї выбочіла, коли Сватё буяковав, кури в траву, пив де запопав, (ЗФ, 112) а она ани тогды на нёго руку не двигла і не вдарила му холем двараз по задніці?

Тяжкы дні-тыждні переживать Ілька. Чім могла чорны хмары одогнати? Іщі і галуцінації ю пронаслідують. Привіділо ся їй, же сын на ню вытяг ножик і, – просто до ей сердца ... (ЗФ, 123) Традична материньска терпезливість праскать. Погар терпезливости був повный. А кідь Святькови не дала пінязі на далшы авантюры і дроґы, вывалив панты дверей (ЗФ, 115), хоче зняти свята образы і продати, тогды Ілька і бабка браняць образы, но Сватё вырвав образы і споза них ся высыпали грошы, котры собі бабка з дідком одкладали на поґріб і на помник. (ЗФ, 118) Сватё в тім моменті був на колінах і пхав грошы за пазуху сорочки. (ЗФ, 118) Ілька не вірить своїм очам. Порозуміла, же він ся уж перед нічим не заставить. Зато выкрутила цісло поліції і скорой помочі. Є то про маму велика ганьба, но і надія – сердце їй шептало, же то робить „з ласкы ку свому сынови“. (ЗФ, 121)

І авторка *Зеленой фатаморґаны* добрі знать, же Ілька-мати молола з посліднёго, главно псіхічно была вычерьпана. Не уступовали ани галуцінації, в котрых она обіцяла сынови найти і вернути нянька. (ЗФ, 126) Обіцяла, бо зась „ся надіяла, же якось то буде, же ся вшытко на добре оберне, выйде на добру путь“. (ЗФ, 129)

Но уж ани авторка тым Ільчиным самокламствам не вірить, бо Ілька уж о хвілку з „ясныма мыслями приправила сі штранґ, спробовала, ці є достаточно міцный, ці ся не урве, облекла ся до темно-синіх шат“ ... (ЗФ, 135) Зато авторка ся змиловала над Ільков, змінила колобіг фабулы, пробудила нашу Ільку-маму:

„Задзеленчав дзвоник. Ілька ся пробудила, лем-лем же ей мотузок не выпав з рук. Не знала, што має робити.“ (ЗФ, 135) Одомкла двері, а за нима стояла даколишня фіфлена Вал. Она ся Ільці признала, же прочітала ей россыпаны рядкы і глядала способы, як їй помочі. Глядала – і нашла. Велике несподіваня чекало Ільку: „Двері заскрипіли. На порозі стояли двома хлопцями ... Спознала їх. Быв то ей сын Сватё із своїм вітцём Яром.“ (ЗФ, 140)

Нечекане. Красне. Як в приповідці ...

Так ся дістала наша Ілька міджі модерны мамы зо вшыткым, што належить до сучасности: мамона, стражданя душевне і тілесне, кламство, дроґы, алкоголь, фарізейство ... оскорбліня, живот слободной мамы, проба уникнути із противной реаліты через фантазмаґорії, галуцінації ... Шкода, же при тых Ільчиных періпетях ся якось зо сцены вытратили ей родічі, мати і нянько, і їх погляды на „модерный“ живот. З другого боку треба признати: вшытко ся не дасть.

Біоґрафія авторкы і образ мамы

Вдячным і невычерьпным студником творчости про авторку была властна біоґрафія, а главно час ей дітинства. Тот чістый студник Марія Мальцовска-Параскова закономірно схословала. Ціла ей творчость то доказує. Нелем то, ей біоґрафія – доволю собі сміло твердити – є основов вшыткых ей книжок. В споминаных книжках найдеме етапы формованя нашой ідеальной русиньской мамы.

В *Манні і оскомині*, *счасти і Під русиньскым небом* читатель мать перед собов рокы дітинства будучой мамы. В них дівчатко видить, што мама і членове родини роблять, о чім бісідують і – без того, жебы собі усвідомлєвало – многе укладать до памяти. Барз частото то, в дітських роках записане, по многых роках в істых сітуаціях в памяти ожеє. Так і авторка споминать, што і де было в хыжі, якы мали лавкы, котры свята образы, як ся в неділю строїли до церквы ... Далшу етапу ей формованя як будучой мамы позоруєме уж в животі і роботі ей мамы: перед Великоднём пораїть хыжу, двір, фарбить ячка, врыє ся дівчати до памяти, котры божы дары і як готує до кошика на свяціня, як місить тісто на паскы і пече їх в пецу ... В тій фазі формованя уж уважує над жывом, над посланём мамы, ей одповідностєв за ход і живот цілой родини ... Тот проблем уж рішать авторка-штудентка в школі, в інтернаті, же не сміє ани себе, ани родичів скламать. Жебы ся то не стало, мусить в учіно досягнути належны успіхы; учить ся і на забавах, і од людей, наприклад, як хворому нянькови помочі, чім і як лічіти невладну маму, котра і реч стратила; як ей кормити, цвічіти з нёв і учіти говорити. А як ся авторка тішить, кідь матери ся помалы наворачать здравя. Так мило і подробно процес обновы здравя міг описати лем тот, хто го пережив на властній скорі. Авторка то пережыла вдяка своїм ласці і терпезливости; они дыхають з каждого ей слова.

Вірю, же читаючі *Зелену фатаморґану*, каждый набуде чутя, же авторка до нёй вложыла найвеце із своєї біоґрафії. О тім говорять многы Ільчины skutky. Она, уж як высокошколачка, усвідомлює собі одповідность за свою роботу і репрезентацію родичів. Доказує то

Марія МАЛЬЦОВСКА

ЗЕЛЕНА
ФАТАМОРґАНА

• *Послідня авторська книжка М. Мальцовской, котра вышла за єй жывота – новела Зелена фатаморґана, Ужгород: Видавельство В. Падяка, 2007, 148 сторінок.*

участь на лекціях, приправи на семінары і скушкы, способ жывота в інтернаті, хоць дівчата, з котрыма ведно бывала, Гана і Валіка, котры походять з богатых родин а она з бідных соціалных условій, ся їй посмівають і звысока на ню зазерають. (ЗФ, 13) Їх інтересує не учіня, но штось інше: мода, танці, ночны забавы. Зато Ілька тым фіфленам хоче выбити тромфы з рук – хоче ся їм вырівнати. Зато вычакана вирішила піти на жур до готела Слован. Там єй чекали богаты столы, коняк, вино (ЗФ, 45) і ... скламаня! Не поміг крик, слызы, буханя на двері ... Не минула ю мініінтерупція.

Авторка глубоко пережывать Ільчыны скламаня, біль і просить читателя, жебы не був к Ільці злый (ЗФ, 48) і не судив, жебы сьме самы не были суджены. Тото велике скламаня мать допад на Ільчыны штудії, псіхіку, здравя і є выслідком фалошного модерного жывота, выслідком мамонарьской моралкы, неодповідности. Скламанём ся зачінать zufале гляданя выходу з той страшной сітуації і Ільчына нагодна стріча з Яром у вלאку.

Легко і мило нам М. Мальцовска приближыла тоту епізоду. Щастно прожыты моменты свого жывота она майстерьскы нам укаже. Про такы моменты повиберать милы слова, щавнаты метафоры, сыты фарбы. К таким епізодам – думам собі – в Ільчинім жывоті треба зараховати тот день, коли она одкрыє свою болячу душу, свої гріхы мамі і, што є главне, найде в єй сердцю порозуміня, підпору і охрону, но учула од мамы, „же то гріх, бо у валалі ненавідять копылку і до той, котра ся преспала, будуть метати каміня і выкриковати: „Курва! Кур-

ва!“ (ЗФ, 72, 73) К щастным належить день народжіня сына, тыж минуты, коли она свого ангелика плекала і купала, коли до нёго вклала вшыткы надії, же він буде єй охранцём, єй богатырём; і вытужений день, коли сына першыраз вела до школы ... Далє в Ільчинім жывоті наслідують уж лем смутны і повны болю пригоды: Сватыко ся скамаратить з алкоголом, дрогами, грубіанством, карать маму за то, же она є вшыткому на вині, бо го породила. (ЗФ, 90) Но Ілька ся не піддавать, боює за сына, і хоць тот єй просьбы іґнорує; боює і молитвами – на колінах Бога просить; боює і в моменті, кідь зась од нёй вымагать пінязі а она їх не мать, а тогды він од злости розбивать вшытко навколо; боює і тогды, кідь выкрутила на телефоні чісло шпыталя і поліції, бо вірить, же так зробила „з ласкы ку своему сынови, мусила так зробити, тото єй шептало сердце. І зась єй заллялы слызы...“ (ЗФ, 121)

Ільці у тых тяжкых хвілях жывота вернули ся галуцінації: сын на ню вытягнув ножик і, – рівно до сердца ... в хворобнім псіхічнім блуджіню сын їй шмарив: „... Найдите мі нянька!“ (ЗФ, 124)

Могло быти штось з того і автобіоґрафічне? Лем здогадовати ся не оплатить.

Правда є така, же авторка не охабить Ільку в безнадії, поможе їй і – як чаровным прутиком – дорішить єй глубоко крізу. *Зелену фатаморґану* М. Мальцовска докінчить так, же зразу до хыжы ся отворять двері, а на порозі стоять сын Сватыко з вітцём Яром.

Красне, миле вирішїня одісеї, страждань сучасной русиньской мамы, котра – наперек своїм омылам і гріхам – нелем вірила в своє щастя, но доказала терпезливо, з тяжкыма ранами боєвати за сына, як боєвали єй мама, бабка, дідове ... Доказала, бо то было і є тіпичне про русиньску матір. Тіпичне, бо то мать в кровли, бо то посланя мамы.

Чом тема о мамах?

При писаню той темы сам себе єм ся опросив: чом М. Мальцовска-Параскова ся взяла за тоту тему? Што єй привело цілы рокы і свої найпродуктивнішы силы присвятити тій темі? І вышло мі – не мусите зо мнов сугласити – же то была в першім ряді одповідность мамы за своє неповторне посланя і то, же в тім одповіднім і неповторнім посланю хотіла ся поділити зо своїма богатыма скушеностями, пережыванями, позітивными і неґативными. Хотіла нам в літературній формі вказати етапы вывоя мамы од дівчатка, через школьскы рокы, штудентьскы сны, високошкольскы поучіня і скламаня, вказати гляданя щастя – аж до сивой свины. Єй книжки – то штафета од бабкы і прабабкы, но штафета збогачена властными скушеностями так, як ся озывала в кровли, як єй прожывав каждый удар сердца і як єй збогатила реаліта і краса бескідьскых полян, лісів; штафета материнства, котра нігда ся не осмілила вывершыти на дїтёх, мстити ся на невинных, высмівати ся з безбранных; штафета материньской ласкы, бо она є покровительков того найціннішого – жывота ...

М. Мальцовскій ся подарило в книжках доказати, же ласка в русиньскых хыжах

жые вдяка ей чістоті, вірі і способности здолати бар'єры, як то видиме в планці. Бодай бы наше материнство цвило, не спустіло під впливом новот, бодай бы наші гнізда материнства не были похованы, як наші села в Старинській долині, што теперь грозить нашим селам в долині Тихий Потік. Зачнеме завчасу глядати дражки, як уникнути приближаючій ся катастрофі, як захаранити людей перед выселінём, архітектуру, храмы перед зніщінём?

На заключіня мушу ся признати, же ся мі легко і приємно читало вшытко написане М. Мальцовсков-Парасковов, бо ей язык є красны, без збыточных парад, діалектизмів, бо ей творы інспірують, ведуть к задуманю над днешнім днём і над будучностёв. Тото розважованя зміцнюють і ілюстрації і образова часть.

Будьме їй вдячны

Маю таке чутя, же наша Марія по докінчіню своїх творів была щастна, бо нам повіла вшытко, што чісте носила в сердцю, в своїх думках о мамі, мамах, бабках, дітёх.

Будьме їй за то вдячны!

Список скорочінь:

МіО, 45 – *Манна і оскомина*, с. 45 (Пряшов : Русиньска оброда, 1994)

Під, 24 – *Під русиньським небом* (PIP – ART, s r.o., 1998)

ЗФ, 51 – *Зелена фатаморгана* (Ужгород : Видавельство В. Падыка, 2007)

Література:

Сухый, Ш.: Пару слов на путь. In: Мальцовска, М.: *Манна і оскомина*. Пряшов : Русиньска оброда, 1994, с. 5 – 6.

Čižmárik, R.: Generačné konfrontácie konfrontácie M. Maľcovskej ... In: Мальцовска, М.: *Манна і оскомина*. Пряшов : Русиньска оброда, 1994, с. 6.

Хома, В., Хомова, М.: *Оброджіня Русинів*. Пряшів : Сполук русиньских писателів Словеньска, 2005.

Цітрякова, З.: Семінар к недожытым 60-тым народенинам ПгДр. Марії Мальцовской. In: *Народны новинкы*, XXI, 14 (11), 7. 12. 2011, с. 2.

Дзубова, М.: Жывотный епілог Марії Мальцовской-Парасковой (1951 – 2010). In: *Русин*, XXI, 5 – 6, 2011, с. 5 – 6.

Кудзей, О.: Догоріта свічка. In: *Русин*, XXI, 5 – 6, 2011, с. 7.

Харитун, Ю.: Тобі. In: *Русин*, XXI, 5 – 6, 2011, с. 7.

Бенькова, М. (ед.): *Літературна творчость М. Мальцовской в контексті сучасной русиньской літературы. Зборник рефератів з Міжнародного літературного семінара к недожытым 60-м народенинам авторкы, 2. децембра 2011*. Пряшів : Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштїтут русиньского языка і културы, 2011. 102 с.

Русинко, Е.: *Найкрасша приповідка*. In: Бенькова, М. (ед.): *Літературна творчость М. Мальцовской в контексті сучасной русиньской літературы...*, с. 12 – 22.

Хома, В.: Особитости художнёго чутя в літературных творах М. Мальцовской. Тамже, с. 23 – 29.

Падык, В.: Ідея служеня, авадь „властна кров“ у творчих роздумованях Марії Мальцовської. Тамже, с. 49 – 56.

Antoňák, A.: Analýza úlohy a miesta epizódy v novele Márie Maľcovskej *Zelená fatamorgána*. Тамже, с. 30 – 41.

Džundová, I.: *Žena v tvorbe Márie Maľcovskej. Typologická charakteristika ženských postáv v Rusinských arabeskách*. Тамже, с. 42 – 48.

Мілан Ґай, член Сполку русиньских писателів Словакії, Міджілабірці

Буківський монастрь

(Із зборника Ґай, М.: *Молитва Русина*. Пряшів : Академія русиньской културы в СР, 2012. 104 с.)

Історія монастрыя – од давна писана,
дотеперька ниhto не знать,
як довго є дана.

Найстаршы про нёго справы
не суть точно знамы –
так говорять у кроніках
найстаршы зазнамы.

В давній, щі поганьскій добі
на горі, де Ґрибів,
было знаме погребіще
поганів-Русинів.

Щі пред Кіріл – Мефодіём
людей ту ховали,
зато село, што там vznikло,
Ґрибовом назвали.

Буківці, Ґрибів,
Ольшавка –
праславянскы села,

людей в стародавній добі
біда ту привела.

Жыли ту од тісяч тристо
родины русиньскы,
што в Уграх не переступили
на обряд латиньскый.

Далша верзія говорить –
девяте стороча,
кіріло-мефодьскы монахы
пришли до Угорьска.

Ту першы Василіане
в підкарпатьскых краёх
монастрыї закладали
по наших хотарёх.

Пришов ту „пустовник“ Босак,
Арсеній мав мено,
Быв він монах-Василіан
Так є зазначено.

о О о

Друге переданя рече
уздравліня-чудо
про сліпого з Галічі,
што пришов на ярмарк.

Коротко по выздравліню
родина сліпого
капліцю там поставила
на славу Вышнёго.

Пізніше люде з Буківця
ку тотій капліці
меншый домик поставили,
де бы ся молили.

І так до малої пустовні
люде приходили,
покій, раду, одпушїня
ведно знаходили.

о О о

В слідуючій пояснію
настав великий злом,
нашли рукопис писаний
Василём Гаджегом.

Быв доктором історії –
з русиньского роду,
походив із Підкарпатя,
міста Ужгороду.

В Мукачові жив як прелат
бывшой єпархії,
писав він як протоєрей
о тій історії.

Крута правда написана
на папірех пятёх,
о тім славнім монастирю
і старых монахах.

Тяжко теперь говорити
як то вшитко было,
бо з тых часів документів
барз мало зістало.

Вшитки были попалены
і легли попільм
неприятельми Русинів –
за єдиним цілём.

Вымазати вшитки сліды
в русиньскім обрядї
а вірних ґрекокатоликів
выгнати гет стады.

Смутив отець Сасінка,
архіварь з Матїці,
священик-римокатолик,
про архів з книжніці.

Зніщїли го комунїсты
і спалити дали,
так правдиву історію
навікы змазали.

Згорїли так документи,
роздули їх вітры,
о вірних ґрекокатоликах
аж з далекой Нїтры.

Навікы пропали факты
од року девятьсто,
і ніхто їх не пояснив
аж по рік тисяч сто.

о О о

Далша зміна про монастирь
доднесь датована,
по вісемнасте стороча
была захована.

Монастирь був, непохыбно,
давню обываний,

з час повстаня Ракоція
уж був споминаний.

Коло того монастиря,
де Букова Гїрка,
барз стара дорога вела
звана Йозефінка.

Щї за цісаря Йозефа
была поставлена,
аж до польского Барвінка
была продовжена.

Трансконтіненталный вызнам
який тогды мала,
Середземне і Балтїчне
море споєвала.

Міморядно рушна была
і выхоснована:
кочї, возы по нїй ішли
з вечара до рана.

Купці, котры з Галїчіны
ішли торговати,
приходили одпочити,
конї препрягати.

Ай монастирь був заставков,
де купці стояли,
часто товар, який везли,
собї замїняли.

Монахы конї выпрягли
їсти, пити дали,
так корункы про монастирь
од них зарабляли.

Ховали свинї, коровы,
бо жыти требало,
што навеце, попродали,
дашто все зістало.

Так корунку ку корунці
собї одкладали,
жебы дзвоны на монастирь
одлплати задали.

За цісаря Леополда
з роду як першого
быв середній дзвін одлплатый
у майстра хырного.

Од сімнастого стороча
став людём дзвонити,
жебы гойно в процесїях
могли приходити.

І чашу злату ту мали
із стороча того,
де скінчіла, не є знамо,
бо уж років много.

Старый балдахін з дерева
красно вырізаний,

над престолом в тій
каплїці
быв добудований.

Щї за Йозефа першого
датум ёго зроду,
старославянськыма буквами
засвяченый Господу.

Напис до кругу писаний:
тяжко распознати
одкы точно требало бы
зачати читати.

З час Ракоція повстаня
недалеко стады –
заникнув славный монастирь
у Красному Бродї.

Настала там про монахів
барз смутна подїя,
спустинув духовный будинок
„Духа Сошествїя“.

Заникнув і монастирь
недалеко Снины,
присвяченый мену жены
„Святой Катерины“.

Нїхто не знать, як ся тогды
вшитко тото стало:
на Буківскім монастирю –
монахів не зістало.

Може были выгнаны
або повтїкали,
як протестантьскы куруцы¹
на них „полєвали“.

Цї лабаньскы² круты войска
їх стады выгнали,
коли ґрекокатоликів
поганами кликали?

В тім часї латиньскый живел
назвав їх поганами,
наполы католиками
напів православныма.

о О о

В тїсяч сімсто третім році
на Чернечій горї,
близко міста Мукачова –
монастирь выгорїв.

Цїсарьскы войска лабанців
так їх называли,
за три дні там пустошыли,
людей забивали.

Ґенераль Монтекукколї
з своїм реґіментом
пришов скоро завчас рано
з діавольскым планом.

Вшиткых людей
повыганяв
і многих дав стяти,
худобны, бідны, невинны,
мусили вмерати.

В Мукачові, Розвігові
церьковкы зваляли,
з евангелій, яки нашли,
страны вырїзали.

Были руков написаны –
по старославянськы
і лежали на престолах
церьквей василіаньскых.

о О о

Маетки з Буковой Горы
тыж даґде пропали,
бо монахів ту не было –
вшиткы повтїкали.

Тото мало, што зістало,
шолтысы справляли,
Буківці, Вільшаву, Потоки,
докопы зъєднали.

Монастырь у Краснім Бродї
мав кус веце щастя:
поступно го заселяли
Василіане-брата.

Дас по тридцятѣх роках
настала обнова,
як монахи до Буківця
вернули ся знова.

Ірней Ясельський – монах
дістав го до дару,
од шолтысів, што го довгы
роки справовали.

Захована є грамота –
русинськым писана,
в тісяч сімсто тридцять восьмім
році є видана.

Шолтысы у нїй монахам
поміч обїцали,
жебы через їх молитвы
спасїня дістали.

Доказы із той грамоты
о Буковій Горї
досвідчують, же дві церьквы
стояли ту тогды.

Першый монастырь і церьков
были деревяны,
за цісаря Ракоція
были розвалены.

аж у Римі знамый,
сам єромонах Ясельський
там був призываний.

Принїс тогды він із Рима
ґрамоту писану
про повноцінны одпусткы
монастырю дану.

Аж три дзвоны у тім часї
стара церьков мала,
в тісяч сімсто шістьдесятім –
найбівшый дістала.

Може бы іщі до днеська
дзвоны выдзвоняли,
кібы їх тогды вояци
не зреквіровали.

Познимали вшиткы з турні,
гет поодвожали –
на кулі, каноны, пушкы
ростопити дали.

о О о

Сам ґроф Сірмай задовоажив
велику підпору
про розвиток монастыря
і єго обнову.

У каштелю у Зборові
контракт підписали,
так економічну підпору
од ґрофа дістали.

Оріґінал контракту
все є захований,
у лелеськім депозитї
він є ухований.

Старый уряд монастыря
быв там у тім часї,
і часто ту приходили
за будь-чїм монаси.

Люде з Буківця, Ольшавкы –
вшиткы ведно з ґрофом,
гору з полєм і луками
выдали монахам.

За ґрофа як добродїя
монахи ся молять,
єго доброчінны skutky
навік благословлять.

Припомяньме історію,
што є захована,
в старых монаськых книгах
так є записана.

Стара церьков деревяна,
яка ту стояла,
по догодї – до Выславы
была одпродана.

Єромонах Данилчак
догоду підписав,
за ціну теперь нам смїшну
добрый обход зїднав.

За годноту штирѣх волів
тогды ей продали,
розобрали а в Выславі
зась ей поскладали.

Довгых сто пятьдесят років
церьковка служыла
по тісяч девятьсто третїй –
коли выгорїла.

о О о

Ігумен Ясельський
просив дозволїня,
жебы могли збудовати
церьковку з камїня.

Шувна церьков ту стояла –
з білого камїня,
довго служыла вірникам –
цілы поколїня.

Розвивали ту монахи
свій жывот духовный,
у сворности і покорї
вірникам спокойным.

Нова церьков з монастырѣм,
дві красны подїї,
притяговали вірників
з цілой епархїї.

Ани турню у тых часах
церьковка не мала,
бо латиньска высша шляхта
то заказовала.

о О о

Цїсарѣвна Терезія
робить опатрїня,
заказує віручїм
кажде згромаждїня.

В процесїях уж не могли
вірники ходити,
думкы свого пресвідчїня
навонок шырити.

Ани хресты з хоругвами
уж не приношали,
лем так самы, а – не ведно
они приходжали.

Нихто з далша не приходив,
як на день походу,
таку цїсарѣвна дала
про вшиткых догоду.

Перестали приходити
люде в процесіях,
бо то было заказано
у тых наряджінях.

Єпіскоп Бачиньскый
„попів“ тыж варовав,
а котры не послушали –
такой суспендовав.

Мукачовску єпархію
цілу змаповали
і пописы монастирїв –
цісарєви дали.

Од тых часів ту монахи
довго бідовали,
з животами уж на кінці –
обжыву глядали.

Бідноту, што ту долягла,
таку щі не мали,
у тім часі уж лем двома
монахи остали.

Помогли лем милодары
жертвонных вірників,
жебы зацілили раны
бідненьких монахів.

О правді з тых давных часів
свідчить справа нова –
єпіскопа Бачиньского
з міста Мукачова.

о О о

Сам цісарь Йозеф,
роджений як другый,
монастирї провірєвав –
котрый з них потрібный.

Почас довгих вісем років
він їх „провірює“,
аж сімсто монастирїв він
навсе ліквідує.

Насадив на регольників
драстичны методы,
дашто понад тридцять тисяч,
зліквідовав тогды.

А маєткы, што остали
по реквірації?
Приділили їх до фонду
старой монархії.

Платили з них священників,
сполкы набоженьскы
і зряджовали фарности
по селах латиньскых.

Надыде час захованя,
ці ліквідації?

Про монастирь у Буківцях
пропадут надії?

Сам пан ґроф Шірмай де Шірма
пришов з выглашінєм,
монахи го підписали
ай із ігуменом.

Добрї вшытко ґроф де Шірмай
тото передумав,
бы маєткы тых монахів
про себе заховав.

Драга з назвов Йозефінка
барз вызнамна тогды,
і самому цісарєви
принесла выгоды.

Монастирь був як заставка
про пошту цісарьску,
подорожных, што ходили
по цілім Угорьску.

о О о

Наконець центер сакралный
зістав захованый,
про великы активіты
навколо був знамый.

Як реформы попустили
круту інтензіту,
што Русинам не жычили
свою ідентіту.

Незвычайно популярный
і навщівлєваний
быв монастирь із Буківця –
наоколо знамый.

Є ай справа захована
з періоду того
з выглашінєм єпіскопа,
отця Бачиньского.

Одпуст ту припав на свято
Воздвижіня Хреста,
копа людей, што ту пришла,
і жертвы принесла.

Аж шістьдесят пять процесій
із священниками
пришло тогды до Буківця
ведно з вірниками.

Так як было спомнянато,
монастирь оживав
з латиньской інтолеранції
добрї ся позберав.

Василіан Арсен Коцак –
доктор теолоґії,
быв наданый і способный
робити акції.

Написав і ґраматіку
книжки дав до друку,
жебы він русиньскым дітєм
міг дати науку.

Славна монастирьська школа,
котра ту сідлила,
родным русиньскым языком
школярїв учіла.

Вірници, Василіане,
якы ту ходили,
за півцоучітелїв ся
учіли, науку шырили.

Помагали в церьквах, школах
діти научати
раховати і читати,
обряды співати.

Активны барз были тогды
віруючі люде,
бо спамяти знали,
який Тіпик³ буде.

Сам священник, отець Ґойдіч
в Великім Липнику
на місіях, што ту были,
все вітав вірників.

Мило був зачудований –
як знали співати,
не требало допереду
їм предспівовати.

Радость было, вера, прийти
в неділі ці свята,
коли по селі співали
хлопці і дівчата.

Красны пісні набоженьскы,
якы там співали,
было чути надалеко –
вшыткы їх познали.

Тото був ясный выслідок
дякоучітелїв,
котры ґрамоты учіли
бідненьких Русинів.

Вірьте, же барз бідны были,
но духом богаты,
не надарьмо о тім пишуть
многы книжки свята.

Так монастирь у Буківцях
рокы просперовав,
о чім свідчить ясный доказ,
котрый ся заховав:

На нагробных хрестах видно
русиньскы записы,
іщі тепер на цінтерю
мож їх прочітати.

У книжніці велё книжок
русиньскы писаных,
аж сто вісемдесят звязків
вкусно поскладаных.

В рефектарю⁴ стары мальбы
і образы вцацны,
то суть з періоду того
доказы дость ясны.

о О о

Так то, вера, одпрадавна
на тім світі ходить,
же раз добрі, а пак плано
монахам ся водить.

Пришла сказа на монахів
і Букову Гору,
перша война, што знищіла
монастырську школу.

Монастырь був пошкоджений
і біднотов зівав,
у тім часі ту лем єден
еромонах бывав.

Быв то Анатол Кралицькый,
родак з близкых Чабин,
зістав ту сам, к тому хворый
осудом скушаний.

Монастырь у Краснім Броді –
тыж оддавна знамый
быв у тій проклятій войні
цілый розваляный.

Настали ту про монастырь
часы злы, неісты,
хотіли го одкупити
з Чех редемпторісты.

Сім років монастырь пустів,
не був обываний,
й за добры понуки
не був одпроданий.

Ани протоігумены
як Поташ і Хома –
не продали традицію
близку нам Русинам.

Требало бы тот монастырь
із руїн підняти,
зато го у другій войні
стали оправляти.

Так монастырь од закладів
стали будувати,
треба было новы дзвоны
до церькви додати.

Майстер-дзвонарь Ян
Гедеон,
майстер із Пряшова,

одляв новый дзвін до церькви,
жебы дзвонив знова.

Фінанцій барз у тім часі
монахы не мали,
зато малый монастырик
ставляти зачали.

Быв цалком на другім місці,
з вальків поставлений,
заклад камінный глубокий
і підпівнічений.

Три коровы і дві свині
монахы ховали,
котры їм у часах войны
обжыву давали.

Як пришов фронт другой войны
близко до Лабірця,
то монахы повтікали
вшыткы до Буківця.

Так монастырь у Буківцях
став перелюднений,
бо на тільки много люда
не був приправлений.

Каждому ту смерть грозила
і не мав надії,
хто ся в тім часі стримовав
в фронтовій лінії.

Занедовго до Буківця
приходить фронт знова –
треба монахам втікати
аж до Требішова.

Біды войны пережыли
монахы скушаны
в требішовскім монастырю,
такы суть зазнамы.

По войні монастырь зістав
цілый выкраджений,
монахами аж доднеска
не є заселений.

Зістали у Требішові,
Лабірцю, Празі, Пряшові,
святы місця стали пусты –
приходять лем на одпусты.

о О о

Рік тісяч девятьсто пятьдесят –
крута історія:
монахів стигать потупа
і ліквідація.

Твердый режим комуністів
з монахів збытковав,
ідеологічным неприятелём –
так він їх называв.

Розділив їх до ґруп троїх –
до трёх категорій,
каждого неприятелём
народу построїв.

До стражених старобінців
найстаршых „спрятали“,
у арештах з підломленим
здравём умерали.

Середня верства, активна,
барз критізована,
здравю шкодлива робота
была їм давана.

Наймолодшым з них таборы
карны зрихтовали,
до ПТП⁵ прапорів вни
вшыткы путовали.

І владыка Павел Гойдіч
быв понижований,
у арешті він ай сконав
нима высміваний.

Комуністы запалили
монастырь в надії,
бы доказы затаїли
давной історії.

Зістала лем копа глины,
бетоновы трамы,
попалили вцацны книги,
дорогы зазнамы.

Каміня із монастырів
люде розобрали,
на ставбу родинных домів
їх выжывали.

Підпоровав їх ай режим,
што пановав роки,
жебы в штонайвекшій мірі
загладити стопы.

В днешніх часах щі на горі
є кус історії,
не надарьмо ту приходять
людей процесії.

Позначкы:

- 1 Протестаньскы куруцы-калвіны в тім часі выпалёвали василіаньскы монастырі і з лабаньскыма войсками.
- 2 Лабанці – католицькы войска веджены ґенералём Монтекуколім коло року 1703.
- 3 Тіпик – роспис співів восьмох голосів подля частей рока (неділі і свята, но і обычайных днів).
- 4 Рефектарь – їдалня, де ся стравовали монахы.
- 5 ПТП прапоры – помічний технічний прапор, почас военной службы до них руковали несхопны, політично неодповідны, протиштатны „живлы“. Мусили тяжко робити на ставбах, цвічіти без зброї а у вольнім часі брати участь на політичных школінях.

Єдны роблять, другы гамують

(Выступ на научно-одборнім семінарі о І. Кизакови і Ш. Гойдїчови в Пряшові 24. 10. 2012.)

Дорогы Русины, высоко чествованы участницы семінара, науковці і одборници на карпаторусиністіку – історію, язык, літературу, культуру.

З цілого сердця вас я, жена із сниньских і стариньских верхів, хочю поздравити. Зо сердця хочю подяковати орґанізаторам той красной стрічі Русинів, головно панові Гавриілови Бескидови за ёго позваня і мене міджі вас. По одборных выступлїнях о діятельстві педаґоґів, культурных і церьковных, діятелів Івана Кізака і Штефана Гойдїча і о їх богатій роботі про наш русиньскый народ, мала бы єм ту днесь повісти і я о тім, што я, як Русинка і наша Окресна орґанізація Общества А. Духновіча в Снині, котра vznikла в році 2007, в днешнім нелегкім часі робиме.

Міцно ня таке позваня потїшыло, бо єдно є работа в містах, в центрах Русинів, де мають центры многы русиньскы інштитуції і орґанізації, де ся орґанізують великы одборны семінары, конференції, стрічі з інтересныма людми, ученыма, умелцями, де ся орґанізують интересны выставкы, балы і много іншого ... Але я жыю далеко од того вшыткого. Єм як „сам вояк в полю“. Не маю грошы, не маю ніч, акурат – велику снагу і охоту робити штось красне і хосенне про наших людей.

Од року 1996 – 1997, по кодифікації русиньского языка, єм актївно зачала сполупрацювати з редакціов *Народных новинок* і часопису *Русин*, з їх редакторами, главно із шефредактором Александром Зозуляком.

При тій нагоді мі довольте зо сердця подяковати вшыткым смілым, способным і жертовным Русинам, якыма были і суть: Мґр. Александер Зозуляк, доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД., небїжка ПгДр. Марія Мальцовска, Мґр. Гавриіл Бескид, Мґр. Анна Кузмякова, писатель ПгДр. Миколай Ксеняк і іншы. Были і суть то люде-Русины, котры ня в році 1997 привели до русиньского руху і міджі себе.

Од першого дня єм ся намагала помагати, ословлєвати, потїшати і орґанізувати наших людей про наше сполочне русиньске діло.

Як тогышня перша председкыня сниньской Окресной орґанізації Русиньской оброды на Словеньску, окрем іншого, заложыла єм выше 20-членный співацькый колектів *Дубравка*, членами котрого были віруючі Грекокаатолицькой церькви в Снині. Колектів успішно выступав нелем в рамках міста Снины і ей околїці, але прекрасно сьме ся презентовали і на єднім з вечорів народностных меншын в Кошіцях, вдяка тогышній председкыні РОС Анні Кузмяковій. Наше выступлїня было успішне, зашто сьме дістали дяковне писмо од Маґістрату міста Кошіць.

По высше трєх роках красной работы музичный ведуцїй пан Михайло Яшко умер і колектів, нажаль, заникнув, бо не був хто мі музично помочі. Не могла єм так быти дале і роздумовала єм о тім, як Русинів орґанізувати дале, жебы шырили красу і богатство традицій наших предків. Дала єм ся до копы із шыковнов співачков, ро-

дачков із Звалы, Маґдов Дубяковов і музикантом і співаком з Пчолиного Яном Яролином, з котрыма єм зачала творити емотівно красны, говорено-співны монтажы о нас Русинах. В tych монтажах доміновало главно моє поетїчне слово, властны співанкы і іншы матеріалы о нас Русинах.

З тов ґрупов, котру єм назвала *Яворина*, сьме потїшыли сердця Русинів на Світовім конґресі Русинів в румуньскім Сіґеті, на одпустовых святых Русинів у мадярьскім Болдоґкеваралю, в Братїславі, двараз в Кошіцях, Пряшові, в Кежмарку і дома в Снині на великих культурных програмах нашой Окресной орґанізації Русиньского культурно-освітнёго общества А. Духновіча під назвов **Голос Русинів сниньской і стариньской долины і нашого краю**. Далє на одпустовых стрічах жителів стариньской долины, в Руськім, Старині, Смулнику і Звалі.

Перед списованєм людей із політїчных партїов *Наш край* сьме ся своїма словно-музичныма монтажами приваряли нашым Русинам в десятєх селах Снинщїны, а то: в Улічу, Уліч Кривім, Руськім Потоці, Калній Розтоці, Кленовій, Убли, Колонїці, Пчолинім, Осаднім і в Снині. Цїла кампань потім в маю выґрадовала програмом на сцені Театру Й. Заборьского в Пряшові, про який єм написала сценарь тройгодиного вечурнёго програму, в якім, окрем нас, взяли участь нашы русиньскы професїоналы: ПУЛЬС, співачкы М. Мачошкова, А. Сервіцька і А. Порацова, герці Театру Александра Духновіча і Театру Йонаша Заборьского в Пряшові. Вечур був міцно успішний.

Мене особно в Снині позывають до пороты русиньских декламаторів, наприклад на *Духновічів Пряшів*. Поетїчно одкрывам многы русиньскы культурны акції: *День Русинів під Вігорлатом*, *Свято А. Духновіча в Тополі* і іншы. Позывають ня Основны школы в Габурі, Стащїні, Кленовій і Снині на бісїды, де я говорю із школярами і їх педаґоґами о нашім літературнім русиньскім языку, о ёго вызнамї, о ёго шырокім выужытїю в літературній творчости і іншых сферах культурного і народностного жывота Русинів дома і за границями Словакії. Тыж о наших богатых русиньских традиціях. Такы стрічі і бісїды все закінчу заспіванєм своїх властных співанок о животі нас Русинів. Стрічі суть красны і емотівны. Моя душа є наповнена покоєм, щастєм і радостєв.

О тім вшыткім не можу мовчати. Як сьте уж, може, збачіли, пишу о вшыткім правдивы статї, главно до наших *Народных новинок*, до *Словацького радїя* і до реґіонального выдання *Сниньскы новины*. Двараз нас знимала *Словацька телевізія* до русиньского народностного маґазїну.

Хтось може повість: „Ой, є там того, што Гїрова поробила...?“ Але вірьте мі, же я єм міцно горда, пышна і щастлива і за того, што єм про наших Русинів, сполужытелів і краянів зробила ту на Снинщїні і мімо Снины. А глубоко зо сердця хочю подяковати таким Русинам, як Мґр. Алексан-

дер Зозуляк, доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД., Мгр. Гавриіл Бескид, Мгр. Анна Кузмякова, ПгДр. Миколай Ксеняк, ПгДр. Ольга Глосікова, др. н., і многим іншым за їх велике узнання мене як особы і культурно-освітній працівнички там на Снинціні, за їх поміч і підпору. За велику довіру і ініціювання мене до далшой активной роботы. Ту хочу цитовати слова А. Зозуляка з письма, яке мі написав 15. юна 2000, де дослова шефредактор пише: **„Важена пані Марія. Не переставай в активній роботі про Русинів! Твори, пиш, декламуй, співай і організуй! Бо основны суть діла, не пусты слова. Ведь ты то добрі знаш!“**

Такы слова і днесь ня гріють. Дякую пану Бескидови і Ользі Глосіковій, котры і днесь мі высловлюють велике моралне узнання, дослова мене поважують за свою і банують, же не жыю в Пряшові, де бы сьме могли робити множество красной роботы про наших Русинів. Щіро вам вшыткым дякую за вшытко, главно за вашу людьскость, за ваше щіре серце, бо сучасна ситуація і односины міджі Русинами подля мене суть на велику ганьбу вшыткым Русинам світа (ай кідь сьме колись были про них великым прикладом).

По таких красных активітах і сполупраці тыж з многыма іншыма русиньскыма організаціями як з РОС, ЗІРС, РОС – Регіональний клуб у Бардеєві, Музей русиньской культуры у Пряшові і іншы, де ем спознала далшых наших робітных і вірных Русинів, як брата Крайняковы, Ольга Глосікова, Іван Бандуріч, Анна Кузмякова, манжеле Хомовы, МУДр. Михал Штенё і іншы, нігда бы ем не чекала і не повіла, же нашы Русины СР вытягнуть на себе таку остру соқыру по роках красной сполочной роботы і великого боя за нашу ідентічність і за наше узнання дома і в світі. Нігда бы ня ани в сні не напало, же кідь о нас – Русинах дотеперь бісідовали, же сьме милый, добросердечный і гостинный народ, докажеме самы собі так міцно ублизовати?

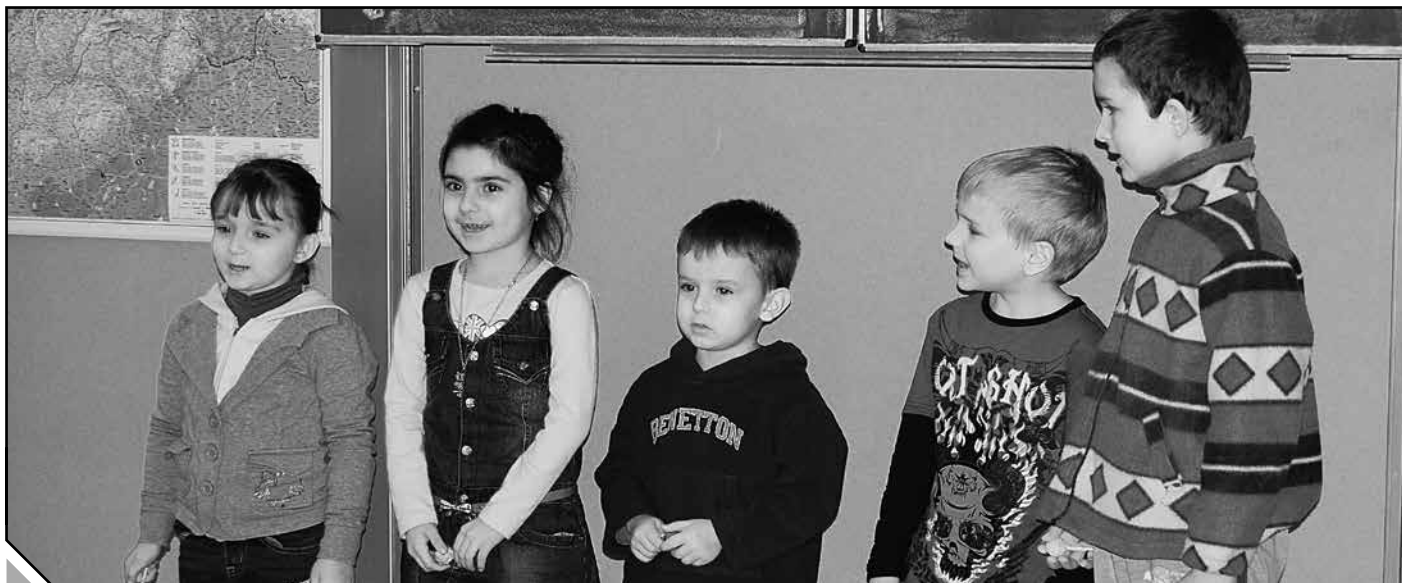
Раз по дорозі домів з Пряшова мі єден доцент повів інтересну увагу: **„Так, як Словаци мають свою Матіцу словеньску, так бы сьме мали мати і мы – Русины СР, свою Матірь русиньску, котра бы была головным**

народностным органом нас – Русинів Словакії.“ Бо РОС, ай кідь была при возроджованю Русинів у році 1989 і зограла в тім процесі велику роль, тым падом ся автоматічно стала єднов з першых і найстаршых воджатайских організацій. Лемже днесь члены організації і члены у выконнім выборі не можуть робити так, як роблять: кідь не сполупрацують, але ігнорують такы про нас важны інштитуції, яким є Інштитут русиньского языка і культуры Пряшівской універзیتی, в іднаннях на міністерствах і іншых штатных органах, де бісіда йде о русиньскім языку. Не можуть через медії нападати і уражати віком старшых і заслуженых Русинів словами, же суть то якысь *стары тіпы і несхопны, гадаючі ся Русины ...* (InfoРусин, ч. 16/2012).

Поки в РОС будуть такы люде, Русины СР будуть собі каждый робити, што хоче! Єдны будуть тягати свій віз „гойта“, други „віста“! Автоматічно ся буде ставати і таке, же „компетентны“ не привезуть молоджаву на верхь Кременеца, на што взяли грошы, але зістануть „гуляти“ під Кременцем в Новій Седліці (чітайте статью „Каламутна вода спід Кременця“, НН ч. 9/2012) і много іншых прикладів, де каждый тягне до свого боку. Многы організації і єднотливіці ся ставляють до воджатайских позицій, ці нато мають, або ні ... Функції обсаджують многораз неодборны люде. Не сполупрацують замірно з іншыма русиньскыма організаціями і інштитуціями. Таким способом vznikать міджі нами Русинами СР велика ненависть, зависть і тенденції знищити єден другого. А то є міцно велике нещастя про вшыткых нас!!!

Тяжко ся робить справедливым Русинам в такій неприємній, непрофесіональній і ненавистній ситуації. Много раз уж страчаєме інтерес о якусь роботу і все чекаєме, же ці ся дожыєме справедливых, мудрых і красных днів про нас – Русинів СР!

**Дай нам, Боже,
много силы,
розуму і чутя,
бы Русины властнов винов
не вошли до забытя!!!**

• Молода генерація є нашое надієе, жебы Русины і выслідки їх культурно-освітнёго діяельства не „завмерли“. Зато треба велику увагу приділяти выхові тых найменшых, як наприклад на фотці – дітём Матерьской школкы з русиньскым выховным языком в Чабинах. На фотці: Вероніка Сірикова, Юліана Гайдошова, Даньєл Хрипак, Самуел Морві і Михал Доніч.

Фотка: о. М. Ясик

Pisanie po podlasku

10 pytań do samego siebie (na temat, który interesuje wszystkich, ale nikt nie ma odwagi głośno o nim mówić)

• **Niedawno wspólnie z bratem Aleksandrem zainaugurowaliście stronę internetową poświęconą, jak piszecie, „normalizacji nowego wschodniosłowiańskiego języka pisanego – podlaskiego”. Twierdzicie, że dialektami tego języka mówi około 50 tysięcy ludzi na Podlasiu. Dlaczego wcześniej nikt o tym języku nie słyszał i nie wiedział?**

– Otóż wszyscy o tym języku słyszeli i wiedzieli, tylko że wstydzieli się do tego przyznać. Dlatego też na określenie tego języka publicznie używali eufemizmów w rodzaju „gwary białoruskie” lub „gwary ukraińskie” lub, jeszcze bardziej eufemistycznie, „gwary przejściowe białorusko-ukraińskie”. Jest to kliniczny przypadek, w którym punkt widzenia zależy od punktu siedzenia. Ten przypadek zaowocował między innymi patologią w spisie powszechnym 2002 roku, gdzie te same gwary zostały zaliczone przez jednych do języka białoruskiego, a przez innych – nielicznych – do ukraińskiego, zgodnie z identyfikacją narodowościową respondentów. Uważam, że język nie definiuje jednoznacznie przynależności narodowej/narodowościowej i *vice versa*. Inaczej mówiąc, jeśli mogą być Szwajcarzy mówiący po niemiecku, po francusku i po retoromańsku albo Hiszpanie mówiący po kastylsku, po katalońsku i po galisyjsku, to dlaczego u nas nie mogą być Białorusini mówiący po białorusku, po podlasku i po polsku? Jesteśmy w Europie czy nie?

• **Chwileczkę, z twoim rozumowaniem możemy dojść do nonsensu! Czy nie twierdzisz właśnie, że każdy Wania z zapyziałej wsi (nie mam na myśli nic osobistego), w której ludzie mówią trochę inaczej niż w sąsiedniej wsi, może powiedzieć, że mówi w odrębnym języku i chce jego normalizacji i uznania? A przecież są jeszcze językoznawcy i jakieś obiektywne kryteria odróżniania języków?**

– Nie odpowiadam za każdego Wanię, a tylko za siebie. Do normalizacji proponuję wersję języka opartą na żywych gwarach rozciągających się od Rybołów i Trześcianki na północy do Ogrodników i Moszczonicy na południu. Nie bronię więc partykularnych interesów żadnej konkretnej wsi. Chcę, aby ludzie urodzeni pomiędzy Narwią a Bugiem mieli poczucie, że ich język rodzimy, którego nauczyli się od mamy i taty, jest równie dobry jak każdy inny, także w wersji pisemnej.

Językoznawcy nie wymyślają ludziom języków ani też nie sankcjonują ich istnienia. Oni je tylko opisują i klasyfikują. To, czy dany język istnieje jako samodzielny, czy też jako dialekt jakiegoś innego języka, zależy w pierwszej kolejności od ludzi posługujących się nim. Inaczej mówiąc, istnienie odrębnego języka bardziej zależy od uwarunkowań polityczno-społecznych,

kulturowych i historycznych niż od kryteriów naukowych. Obiektywnych i ustalonych raz na zawsze kryteriów odróżniających poszczególne języki nie ma. Różnice między językami czeskim i słowackim albo bułgarskim i macedońskim są niewielkie, ale dzisiaj wszyscy językoznawcy zgadzają się, że są to odrębne języki. Jeszcze 100 lat temu tak nie było. A z kolei Chińczycy z północy Chin zupełnie nie rozumieją Chińczyków z południa, ale uważają, że posługują się jednym językiem. I językoznawcy nie mają tu nic do gadania.

• **To w końcu kim jesteś? Białorusinem czy Ukraińcem? Czy może Podlasiem? I co wpisujesz w rubryce „język ojczysty”, jeśli ktoś ci podsuwa taką rubrykę do wypełnienia?**

– Jestem Białorusinem, którego językiem rodzimym jest podlaski. Mam dwa języki narodowe – podlaski i białoruski. I jeszcze jeden język państwowy – polski. Brzmi to może trochę skomplikowanie, ale w zasadzie jest to sytuacja typowa i powszechna dla ludzi pochodzących z pogranicza etniczno-kulturowego i należących do mniejszości narodowej w jakimkolwiek innym kraju.

Kiedyś wpisywałem we wspomnianej rubryce język białoruski, bo nie miałem odpowiedniej nazwy na swój język rodzimy. Teraz już mam. W tym roku, przy zapisywaniu córki do szkoły w Pradze, gdzie mieszkamy, w rubryce „język ojczysty” wpisałem „podlaski”.

• **Uważasz się za odkrywcę – czy może twórcę – nowego wschodniosłowiańskiego języka pisanego?**

– Nie, ponieważ nazwa „język podlaski” pojawiała się już sporadycznie w odniesieniu do tekstów pisanych „po swojemu” między Narwią a Bugiem. Z tym, że wcześniej nikt nie wkładał do tej nazwy żadnego sensu systemowego. Ja tej regionalnej i „folklorystycznej” nazwie nadałem tylko nowy, znacznie szerszy i zarazem gramatycznie precyzyjniejszy sens. Otóż termin język podlaski oznacza dziś nie jakiś pokątny i wstydlivy dialekt języka białoruskiego lub ukraińskiego – w którym „piszemy tak jak słyszymy” – ale jest znakiem identyfikacyjnym odrębnego języka pisanego, precyzyjnie zdefiniowanego w kategoriach fonetycznych, ortograficznych i morfologicznych. Mam na myśli częściowo opublikowany na naszej stronie internetowej „Zarys pisowni i gramatyki języka podlaskiego”, nad ukończeniem którego obecnie pracuję. Innymi słowy, wyciągnąłem na światło dzienne język będący obiektem manipulacji terminologicznych zarówno ze strony białoruskiej jak i ukraińskiej i zasugerowałem, że zamiast idiotycznego dzielenia skóry na coraz mniejszym nie upolowanym niedźwiedziu można byłoby przełożyć na podlaski „Hamleta”.

• **Po co? Przecież „Hamlet” został już przełożony, zarówno na białoruski jak i ukraiński...**

– Równie dobrze można zapytać, po co było przekładać „Hamleta” na białoruski i ukraiński, skoro istniały przekłady i rosyjskie, i polskie, i ci Białorusini i Ukraińcy, którzy nie znają w wystarczającym stopniu angielskiego, mogli go przeczytać w zrozumiałym sobie tłumaczeniu. Ale takie pytania mogą stawiać jedynie tacy ludzie, którzy nie mają żadnego stosunku emocjonalnego do języka ojczystego (rodzimego) i patrzą na komunikację językową z czysto utylitarnego punktu widzenia. Język to nie tylko zbiór znaków służących nam do przekazywania komunikatów niezbędnych do życia codziennego, ale także nie zgłębiany do końca system, przy pomocy którego poznajemy i usiłujemy zrozumieć nasz świat. W tym także świat wartości duchowych, kulturalnych, ojczystych, swojskich, należących wyłącznie do ludzi naszej kultury i regionu. W tym sensie pisemna pielęgnacja i rozwój języka podlaskiego, który przez wieki przechowali w formie ustnej nasi dziadowie i pradziadowie, to najpewniejsza droga do poznania siebie samych i naszej przemijającej roli w tym świecie. Ewentualny przekład „Hamleta” na podlaski przez podlaskojęzycznych Białorusinów to nie tylko prestiżowy problem dla wstydliwie ukrywanej „wiejskiej” mowy, ale pozostawienie po sobie czegoś znacznie istotniejszego niż tylko stosu publicystyki w języku narodowym albo państwowym, ale przecież nie-rodzimy.

• **Mówisz o podlaskojęzycznych Białorusinach, a nie Ukraińcach. Nie wierzysz, że ktoś z grupy zdeklarowanych Ukraińców mógłby przetłumaczyć „Hamleta” na podlaski?**

– Nie. Taką niepowtarzalną szansę mieli, ale z niej nie skorzystali. Mam na myśli „ukraińską irredentę” w białoruskim ruchu studenckim na początku lat 80-tych ubiegłego wieku. Publicznie deklarowany przez podlaskich Ukraińców powód odejścia z ruchu białoruskiego – to, że „Niwa” i białoruski system oświatowy na Białostocczyźnie nie obsługiwały ich języka rodzimego, a tylko język rodzimy ludzi z Narewki czy Gródka – był rozsądny i nie do zbicia. Ale zamiast budować swoją tożsamość kulturową na najistotniejszym argumentie – miejscowym języku podlaskim – ruch ukraiński zaczął promować wersję literacką języka ukraińskiego i ukraińskich bohaterów narodowych, którzy dla ludzi na Białostocczyźnie są „z innej planety”. A fonetyczno-leksykalne podobieństwo języka podlaskiego do języka ukraińskiego działacze ukraińscy wykorzystywali czysto instrumentalnie, w celach propagandowych, by przekonać ludzi na Podlasiu, że ci są Ukraińcami. Spis powszechny z roku 2002 boleśnie zweryfikował ich wysiłki narodotwórcze i, jak sądzę, pogrzebał wszelkie szanse na odegranie przez nich społecznie czy kulturalnie istotnej roli w naszym regionie.

Taką rolę wciąż jeszcze może odgrywać ruch białoruski, jeśli uniknie pułapki, w którą wpadli podlascy Ukraińcy. A pułapką tym razem jest przekonywanie ludzi z Czyż albo Orli, że białoruski język literacki jest ich językiem

rodzimy (rodnaja mova) i że ten właśnie język tamtejsi ludzie powinni uchwalić jako język pomocniczy w gminach, zgodnie z ustawą o języku mniejszościowym z roku 2005.

• **Więc co proponujesz?**

– Proponuję, żeby działacze ruchu białoruskiego na Białostocczyźnie pomogli ludziom, którzy wciąż jeszcze identyfikują się jako Białorusini, nawiązać swojską i rzeczywiście rodzimą więź z tym, co ci działacze robią. Chodzi mi o to, by na przykład dziennikarze, moi koledzy, spróbowali zrozumieć moje racje i odczuć, że to naprawdę dobry pomysł – pisanie i mówienie do ludzi, którzy stanowią co najmniej 70 procent ich czytelników, słuchaczy i widzów, w języku podlaskim, który ci ludzie znają od kołyski i jeszcze używają go na co dzień. Mówiąc inaczej, chcę, by środki masowego przekazu, w których podlascy Białorusini zostali dopuszczeni do głosu, służyły jak najpełniej mianowicie swojemu narodowi, który żyje tu i teraz, a nie tej części narodu, która żyje w Grodnie i Mińsku.

• **Wzruszające, naprawdę! Kto mówi, że nie masz racji?**

– Nikt nie mówi, że nie mam racji. Ale nikt też nie mówi, że mam rację. Obawiam się jednak, że milczenie w tym przypadku nie jest ani złotem, ani znakiem zgody, a czymś znacznie mniej pociągającym i pachnącym.

• **Dlaczego zapisujesz język podlaski alfabetem łacińskim? Czy w ten sposób nie zrywasz tysiącletniej tradycji pisma cyrylicznego dla Białorusinów?**

– Mając do wyboru umierającą tradycję i umierający język na Białostocczyźnie, wybieram lekarstwo, które ma szansę podleczyć język. Powiem jeszcze inaczej: gdyby ludzie z jakiejś naszej wsi powiedzieli mi, że będą czytać po podlasku, ale tylko w alfabecie arabskim, to nauczyłbym się tego alfabetu i dopasowałbym go do naszej fonetyki. Alfabet jest oczywiście ważny, ale skoro coraz więcej młodych ludzi na Białostocczyźnie traci nawyk czytania cyrylicy, to należy przyjąć rozwiązanie praktyczne, które ma przyszłość. To samo robią prawosławni katecheci, zapisując dzieciom w szkole prawosławne modlitwy alfabetem łacińskim. Oni także zrywają z tradycją cyryliczną, nawet bardziej rygorystyczną niż w naszym przypadku, gdzie właściwie nie mamy znaczącej historii pisania po podlasku cyrylicą, bo i samych tekstów jest tyle, co kot napłakał. Ale czy z tego, że człowiek nauczył się prawosławnej modlitwy z tekstu zapisanego alfabetem łacińskim, wynika, że jest on mniej prawosławny od kogoś, kto nauczył się jej z tekstu cyrylicznego?

Skoro jestem gotów zgodzić się na alfabet arabski dla ratowania naszego języka ojczystego od śmierci, to tym bardziej nie mam nic przeciwko cyrylicy stosowanej w tym samym celu. Przeciwnie, pierwszy zacznę zbiórkę pieniędzy na fetę dla osoby, która nie będzie się wstydzić pisać cyryliczne teksty po podlasku w „Niwie”.

• **Nie mam pojęcia, jak dociągnąć do 10 pytań... Nie pomógłbyś?.. Aha, z tym „Hamletem” po podlasku – to taka figura stylistyczna?**

– Nie. Zobaczę, co się da zrobić, gdy skończę Gramatykę i Słownik. ■

Єріхо – найстарше неперерывно заселене місто

Мено Єріхо (місто Місяця, по латиньскы *Hierichus*, по арабскы *Er Richa*) походить од назвы місячного бога Єріха, в Біблії ся частіше споминать як **Місто палм**. Стародавне канааньске місто, котре лежить 250 м під уровнєв Середземного моря (найнизше побудоване місто на світі), находить ся северовыходно од Мертвого моря, 8 км западно од рікы Йордан і 35 км северовыходно од Єрусалима. Ёго выгодна полога на границях пару країн робить з нєго нелем просперуюче місто, але і ціль дакількох воєн.

Хто ся занимає холем кус історієв, наїсто знать може найстарше місто світа вдяка ёго бібличным трубам, які збурали высокы муры. **Місто є єдним із найстаршых, може, і є найстаршым містом на світі, де бесперерывно жыють люде**. Своїма археологічныма артефактами свідчить о животі першых великих центрів заселїня на Близкім Выході. В Біблії у Старім і Новім завітї ся дость часто споминать. Археологы датують ёго взник на koniecь послїднєй doby ледовой, до часу 10 500 – 8 500 років до Хріста, кідь на тій території домінова-

ла мезолічна культура натуфен. До того часу ся датують і зачаткы пестованя зернових культур, главно пшениці і ярцю. Уж в тім часі ся будують многы будовы счаси запушены до землі і ведно творили сідліско, осаду ці місто, котре мало дакілько стовок, може і тисяч жытелїв. Самособов, ёго жытелї ся жывили і ловом звірят і зато здоконалєвали предмети потрібны на лов, як наприклад, сокыры, але тыж предмети на молотя зерна, і наконець выробу керамікы, што собі выжадовало усїлый, не кочовый спосіб жывота. Споміджі звірят ховали вівці і козы, але і псы на лов звірят. Археологічны выкопанины Єріха ся зачинають з початками розвоє археології, значить і з доказованєм або вывертанєм бібличных записів о тім реґіоні. Уж лем саме розмішїня поселїня є 40 тисяч метрів квадратных, мать овалный взгляд 320 x 160 м з двома шорами охранных мурів. У передкерамічнім періоді (неоліт) мало коло 2 тисяч жытелїв. Бібличны записы споєны з тым містом зачинають намного пізніше, менше як перед 1 400 роками до Хріста. Подля книг історичной хронології період Судців бы мав быти в роках

• *Міфологія: На семьй день по семьй раз перешло сім ізраелітських священників перед архов Господа Бога коло градеб Єріха і затрубіло на сім труб, на што могутно закрічали люде. Муры коло Єріха ся розвалили і народ вступив до міста, каждый тады, де праві стояє. Так добили місто Єріхо.*

1 400 – 1 200 до Христа. В книзі Йозуе ся пише, як Йозуе, наступник Мойсея, перешов з 12 ізраїльськыма племенами через Йордан і жадав до властництва *Заслюбену землю*.

Місто было парураз цалком знічене, але все повстало. Містські муры были поважованы за недобитны і были такы шырокі, же ся на них дали побудовати хыжы (Йоз 2,15).

Днешній туриста того много не видить зо старого Єріха, окрем дас 20-метрового горбка глины (Araby Tell es Sultán, горбок Султанів) дакількораз перемішаной з археологічныма выкопанинами. Найранішы сліды людського діятельства сягають до 8. тисячроча до Христа. З первістных грубых мурів є одкрыта камяна турня висока дас 8 м з діаметром 7 м, датована є до передкерамічного періоду, т. є. дас перед 7 000 років до Христа. В далшых тисячрочах місто пережыло много змін, т. є. много раз было зруйноване і много раз повстало з руїн. Археологічны обявы досвідчують, же в середній добі бронзовій (приближно 1 700 років до Христа) зазнало велику просперіту. Свій великий економічний і політичний вызнам стратило в половині 16. стороча до Христа, коли місто было послідній раз огорожене мурами і заселене Гіксосами. Місто было знічене егіпцьскыма войсками. В 14. сторочу до Христа было зась заселене. Послідне сідліско екзистовало в пізнім візантійскім періоді, т. є. в 6. – 7. сторочу по Христови. Археологічны выкопаніны не потвердили збуряня мурів Йосуовым войском (Йоз 6,22-25), бо в тім часі было лем барз слабо заселене і хранене мурами. Є гіпотеза, же фарбисте переданя збуряня мурів у тім припаді є лем култовым ритуалом, котрый мав подробныма переданями актуалізувати обсажену територію і хвалити Бога як дарцю землі. Подля 1. Хр. 16,34 Єріхо зась побудовав Хіел Бетелс (Chiel Betéls, Niela z Bethelu) в 9. сторочу до Христа за панованя ізраїльського крля Ахаба. В часі пророка Ілія і Ілішы (Elijáša a Eliši) было Єріхо центром пророцькой школы (2. Kr2,4 n.15.18). В ареалі Єріха є дотеперь силне жрідло знаме як Іліова студня, котра додає 4 500 л воды за минуту про буйну палмову оазу. Студник є наповнёваний водов спід Горы спокусы в долині Аін ес-Султан (Ain es-Sultan) а окрем палм ся ту дарило і балзамовникам. В римскім періоді даровав Маркус Авреліус місто Єріхо Клеопатрі, котра пізніше місто продала Геродесови V., котрый ту жив в зимі. За ёго влады было ту збудованых пару ставеб, міджі нима кріпость Ціпрус (Сурпус). По ёго смерти было місто спустошене Шімоном, бывшым

• Руїны єдной з мала памяток Єріха, котры пережыли стороча, а то розвалины Гішамового храму.

Геродесовым слугом.

Дас 2,5 км югозападно ос старого Єріха ся находит Єріхо геленьского і римского періоду. В добі макебейскій дав Бахідес перебудовати місто як турню на охрану Єрусалима (1. Мак 9,50). Найвекшы розмах місто досягло за часів панованя Геродеса Великого, котрый ту перезимовлёвав і выбудовав многы резіденції. По нещастнім кінцю жидівского повстаня в роках 66 – 70 по Христови стратило місто своє значіня і од 4. стороча по Христови было цалком пусте. В Новім завітті ся місто Єріхо споминать частіше. Уж в першых сторочах vznikають многы монастирі, хыжы про путників, монахів і пустовників. У візантійскім періоді было і центром єпископа. Вызначным моментом в історії є доба Гамонеїв, кідь были побудованы многы палацы. В часах хрестоносців Нове Єріхо зазнало великий росквіт. В часі панованя Мамелуків і Турків місто стратило значіня і змінило ся на осаду про напівусілых бедуїнів. Новый розмах зачав лем на початку 20 стороча.

Днешне місто ся зве ал-Аріга (al-Ariha, Vonné) і мать приближно 20 тисяч жытелів. Окрем многах монастирів, костелів, выросло ту много молитовень з выпинаючіма ся мінаретами. Стає ся з нёго модерне місто, в котрім домінує арабський дух.

В околиці Єріха ся находит того много на познаваня, порозумліня, але і роздумованя, але то охаблям на звездавого путника.

• Школярі і учителі русинських народних шкіл на Підкарпаття ведно з честныма гостями по положіню вінця к Памятнику Александра Духновіча в Мукачові в маніфестації перешли до Міського дому культуры, де 20. априля 2013 одбыло ся фінале святкованя 20-річного юбілею екзістенції русинських народних шкіл на Підкарпаття.

• По дорозі до споминаного дому культуры учителі русинських народних шкіл на Підкарпаття з честныма гостями ся в Мукачові сфотографовали на памятку.

• Фотка з 20. априля 2013 із заключного програму святкування 20-річного діяльності русинських народних школ на Підкарпаттю, котре ся одбыло у мукачовскім Домі культуры і на котрій суть скоро вшыткы учасници з того дня святкування.
Фотка: В. Муха